

INFORMAȚII CU CARACTER ISTORIC ȘI ETNOGRAFIC PRIVIND DOMENIILE NOBILIARE DIOSIG-SĂCUIENI

Adrian Apan

Înființarea domeniilor

Chiar dacă familia Stubenberg¹ a avut un renume deosebit, dat în mod cert și de perioada contemporană în care și-a impus autoritatea în zona Săcuieni, aceasta poartă și astăzi, *in nuce*, o epocă istorică mult mai vastă dar și foarte semnificativă. În ciuda unor păreri eronate, care, cum bine știm, s-au strecurat chiar și printre unele rânduri științifice, imaginea lui Stubenberg a fost extinsă în timp foarte mult astfel că, istoria familiei, în zona Săcuieni, a ajuns să depășească, uneori, chiar perioada de viață a principalilor ei protagoniști. Parcimonia surselor bibliografice și uneori confuzia acestora au permis, cu greu, celui interesat să stabilească traseul precis al unei continuități istorice care s-a derulat, aproximativ similar, sub mai multe familii nobiliare. Astfel, vom putea constata, la finele unor eforturi științifice, că denumirea de *Stubenberg*, asociată întotdeauna Săcuieniului, în ciuda unei aparente sicutăți, ascunde o problematică mult mai complexă, o lume dominată de autoritatea morală și financiară a unor mari familii nobiliare, care s-au bucurat de mare succes, la vremea respectivă, atât în aparatul de stat austriac cât și-n domeniul privat și care au reușit să constituie, în spiritul vremii, o organizare domenală diversă, cu instituții juridice și economice, cu școli și biserici dar și cu preocupări susținute în domeniul comunitar.

Astfel, denumirea utilizată de către noi pentru acest demers nu se referă exclusiv la Stubenberg, iar într-o primă fază chiar deloc la acesta, pentru

¹ Familia a fost de proveniență austriacă și chiar dacă și-a păstrat limba maternă, ea a suferit un proces ireversibil de maghiarizare. Își face apariția în comitatul Bihor prin anii 1840 ca proprietari ai localităților: Săcuieni, Crestur, Albiș, Cherechiu și Valea lui Mihai unde au stăpânit aproximativ 12000 de holde de pământ. Nobilul Stubenberg József – Fülöp (1865 - 1932) de numele căruia se leagă și întemeierea domeniului în Bihor a fost cameral cezaro – crăiesc, deputat moștenitor în Camera magnaților și locotenent în rezervă. La 5 octombrie 1904 el s-a căsătorit cu baroana Gudenus Paula iar în timpul primului război mondial a participat la ostilitățile de pe frontul din Polonia de unde s-a întors foarte bolnav. În timpul războiului soția sa a înființat un spital pentru răniți în Săcuieni a cărui conducere și-a asumat-o personal. A fost un vânător împătimit dar și patron al bisericii și școlii romano – catolice din Săcuieni, a construit și o nouă aripă la reședința sa după planurile unui constructor austriac. După moartea sa, fiul său cel mai tânăr, Stubenberg József – Farkas (n. 1906 la Săcuieni) a preluat conducerea domenală. Ultimul a avut mai mulți frați și surori și anume: Anna (n. 1908 la Săcuieni), Ernő (n. 1911 la Bécs), Paul (n. 1914), Erzsébet (n. 1915) și Teréz (n. 1918). Vezi și Nánasi Zoltán, *Székelyhid történeti monográfiája*, Székelyhid, 2003, p. 316

că el a preluat domeniul doar în jurul anilor 1840. În ceea ce privește cele două localități (Diosig și Săcuieni) nu avem foarte multe contribuții istorice². Cert este și faptul că cercetările istorice din Bihor din ultima perioadă nu au manifestat un interes prea mare pentru studierea unui domeniu laic și nici pentru identificarea și studierea istoriei unor familii nobiliare. Au făcut-o însă cercetătorii maghiari prin apariția mai multor studii și volume importante dar și a unei colecții de documente.³

În ceea ce privește localitatea Săcuieni, primii stăpâni de pământ de aici au fost menționați de sursele bibliografice⁴ și anume: încă înainte de invazia tătară era amintit Petru, fiul lui Dorog⁵, din neamul Gutkeled⁶, care au avut descendenți până către sfârșitul secolului al XIV –lea. Însă, după 1241, domeniul, respectiv localitatea Săcuieni, a ajuns în posesia comitelui Paul Geregye și a fiilor săi după care a revenit din nou fiilor lui Dorog. Între 1291 – 1294 a devenit proprietatea lui Roland Borșa, voievodul Transilvaniei, care

² Sunt, totuși, unele lucrări care fac referire la cele două localități precum și la familiile nobiliare care le-au deținut cum ar fi: Borovszki Sămu, (coord.) *Nagyvárad és Biharvármegye*, Budapest, 1901, *passim*; Iván Nagy, *Magyarország családai. Czimerekkel és nemsékrendi táblákkal*, Pest, 1858, vol. IV, p. 314 pentru familia Dietrichstein și volumul X pentru familiile Sternberg și Stubenberg; *Erdelyi monográfiája* (coord. Várady Aladár és Berey Géza), p. 469 pentru Sternberg és Stubenberg; *Kortársak Lexikona. A romániai magyar nyelvterület szellemi és közéleti személységei* (coord. Gara Ernő), Cluj, 1939, pp. 765 și 93; Bársony István, Papp Klára, Takács Péter, *Az urbérrendezés forrásai Bihar Vármegyében – Az Érmelléki és Sárréti Járás*, I, Debrecen, 2001, pp. 62 – 71, 167 – 171, dar și lexicoanele Révay, Pallas și Magyar Lexikon

³ Bársony István, Papp Klára, Takács Péter, *op. cit.*

⁴ Borovszki Samu, *op. cit.*, pp. 147 - 148

⁵ Vezi câteva informații la: Módy György, *Nyugat – Bihar és Dél – Szabolcs települései a XIV században*, în *Déri Múzeum Évkönyve* (în continuare D.M.E.) 1997 – 1998, Debrecen, 1999, p. 223;

⁶ Nu constituie obiectul lucrării de față dezvoltarea istoriei acestei familii. Vezi totuși unele lucrări despre proprietățile familiei în vestul Bihorului și evoluția acesteia în secolele XIII și XIV la: Lévai, Béla, *Monostori birtoklástörténete*, în D.M.E. 1992 – 1993, Debrecen, 1994, pp. 76 și arborele genealogic la p. 86; Györfy György, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*, II, *passim*, Budapest, 1963; Wenzel, Gusztáv, *Árpád-kori új okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus*, I – XII, Pesta és Budapesta, 1860 – 1874, *passim*; Nagy Imre, Nagy Iván, Véghely Dezső, Kammerer Ernő, Lukcsics Pál, *A zichi és vásonkeői gróf Zichy – család idős ágának okmánytára. Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vásonkeő*, I – XII, Budapesta, 1871 – 1931, *passim*; Zoltai Lajos, *Települések, egyházas és egyházatlan falvak Debrecen város mai határa és külső birtokai területén a XI – XV – ik századokban*, Debrecen, 1925, p. 35; Módy György, *op. cit.*, pp. 219 - 223, 225 – 228, 234 – 235, 236; Idem, *Nyugat-Bihár és Szabolcs települései a XIII század végéig*, în D.M.E. 1995 – 1996, Debrecen, 1998, p. 166 – 167, 169, 171 – 172, 176, 180, 182; *** *Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia*. Series I, Tomus I. *Rationes Collectorum Pontificiorum in Hungaria*. 1281 – 1375, Budapesta, 1887; Módy György, *A Szabolcs megyei két Gut falu története a XVIII századig*, în *Folia Historica et Ethnografica* 2, 1988, Nyirbátor, pp. 61 – 85; Kempelen Béla, *Magyar nemes családok*, IV, Budapest, 1912, p. 384; Karácsonyi János, *A magyar nemzetségek a XIV század közepeig*, II, Budapest, 1900, p. 19 - 91

a înăbușit, de fapt, răscoala lui Nicolae Geregye.⁷ În 1294 regele Andrei al III – lea i-a confiscat proprietatea voievodului pentru a reveni în posesia fiilor lui Dorog, care stăpâniseră localitatea pe tot parcursul secolului al XIV – lea, actul de proprietate fiind confirmat și de către regii Carol I, care le-a acordat și dreptul de vamă în Săcuieni și Ladislau al IV –lea.⁸ După stingerea acestei familii, regele Sigismund donează, în 1402, localitatea fraților David și Laurențiu, fiii lui Márton⁹ de Albiș, comite de Zvolen (Zólyom) dar și de Bihar între 1393 – 1402, respectiv 1403 – 1404 în vremea cărora s-a devenit oraș și a căpătat un mare avânt economic. Tot în timpul acestora s-a construit la Săcuieni o cetate, în stil renescentist, care însă, la 1665, a fost demolată în urma războiului austro – turc din 1662 – 1664 încheiat prin pacea de la Vasvár din 1664¹⁰ dar și o parte din castelul pe care a ajuns să-l folosească, ca reședință, și contele Stubenberg Josef.

La începutul secolului al XV – lea Săcuieniul a fost transformat, în locul Diosigului, în centru domenial, primind în 1417 dreptul de târg anual pentru data de 2 februarie care beneficia de toate privilegiile târgurilor orașelor libere regale, iar în 1418 se menționează și un târg săptămânal.¹¹ În urma înruderii cu familia Zólyomy¹², cetatea și o parte din proprietate a revenit familiei Makó din comitatul Cenad, respectiv lui László, care a fost ultimul descendent al familiei sale pe linie bărbătească și care a donat-o fiului surorii sale, Szokoly György.¹³ Nu după mult timp, Săcuieniul a intrat în proprietatea lui Varkocs Tamás¹⁴, comite suprem și căpitan al cetății Oradea, din donația făcută acestuia

⁷ Emődi Tamás, *Cercetări efectuate la biserica reformată din Săcuieni (jud. Bihar)*, în *Arhitectura religioasă medievală din Transilvania*, Satu Mare, 1999, pp. 188 – 189; vezi și Mody György, *Nyugat – Bihár és Szabolcs települései a XIII század végéig*, în *D.M.E.* 1995 – 1996, Debrecen, 1998, pp. 179, 183

⁸ *Ibidem*; În anul 1338 în familia Dorog se vor realiza unele împărțiri între moșii astfel, satul cu vama l-a revenit lui Petru Dioszegy, vicecomite în Bihar (1333 - 1334) și Ioachim Diószegy, judele cumanilor (1334) iar către sfârșitul secolului familiei Szekelyhidi, descendentă din ramura Egyedmonostor a neamului: vezi și Zsigmond Jakó, *Bihar megye a török pusztítás előtt*, Budapest, 1940, p. 355

⁹ Despre familia Zólyomy și despre activitatea ei în localitatea Săcuieni vezi : Nánási, Zoltán, *op. cit.*, 2003, pp. 55 - 86

¹⁰ Liviu Borcea, *Oameni din cetățile de margine ale nord – vestului Transilvaniei*, în *Crisia*, 1978, p. 116

¹¹ Bunyitai Vincze, *A Váradi Püspökség Története, alapításától a jelenkorig*, III, Nagyvárad, 1884, p. 316

¹² De numele familiei acesteia se leagă și începuturile reformei religioase din zona Săcuieni; Zólyomy Tamás, care a murit la 22 martie 1588, a fost înmormântat în biserica reformată din localitate în amintirea activității sale în sensul promovării religiei reformate dar și datorită meritelor tatălui său despre care documentele amintesc că ar fi început reforma în Săcuieni; vezi Direcția județeană Bihar a Arhivelor Naționale (în continuare DJBAN), fond *Protopopiatul reformat Marghita*, reg. 385, f. 140

¹³ Borovski Samu, *op. cit. passim*

¹⁴ A fost un susținător și un propagator al reformei religioase ajungând în Oradea la 10 mai 1552; despre activitatea sa vezi mai multe informații la: Csernák Béla, *A Református Egyház Nagyváradon 1557 – 1660*, Nagyvárad, 1992, pp. 34, 41, 44 dar și în *Istoria orașului Oradea* (coord. Liviu Borcea și Gheorghe Gorun), Cogito, Oradea, 1995, pp. 110 - 113

de către regele Ungariei Ioan Sigismund.¹⁵ Între anii 1604 – 1661 localitatea a aparținut principilor Transilvaniei. După anul 1665, Săcuieniul a revenit căpitanului Somylai, care l-a administrat ca domeniu fiscal fiind și o perioadă prosperă datorită faptului că până la 1680 acesta a cuprins aproximativ 30 de localități. Astfel, între 9 februarie 1680 și 14 martie 1685 beneficiul domenal s-a ridicat la suma de 5191 de forinți și 11 dinari iar până la 21 ianuarie 1686 în caseria domenală se aflau 199 de forinți¹⁶. După această perioadă economia domeniului a intrat practic în declin. În 1692 a fost dat în administrare casierului fiscal Martinus Horváth, care reușise să-i ridice rentabilitatea¹⁷.

Localitatea Diosig era amintită încă de la 1332 – 1337 în registrele de dîjme papale. Primul stăpân de pământ a fost Dorogi de Doba tot din familia Gutkeled. După aceștia îi găsim aici pe cei din familia lui Zólyomy de Albiș. În secolul al XVI – lea proprietatea asupra localității a aparținut familiilor Forgách și Makó, dar anumite părți din proprietatea celui din urmă, odată cu dispariția moștenitorilor, au fost donate de către Ioan Sigismund lui Varkocs Tamás.¹⁸ La sfârșitul secolului XVII prințul Lichtestein a fost aici proprietar iar după acesta, ca urmare a necesităților de terenuri pe care împărația le acorda comandanților militari, după anul 1692, Diosigul a fost dat, pentru merite deosebite, comandantului Heissler Donat, care a participat la eliberarea cetății Oradea. Din păcate el a căzut în luptele următoare cu turcii¹⁹. Apoi, din 1783 – 1784, proprietar a fost Sternberg Ádám iar, apoi, contele Zichy Ferentz.²⁰

Primele informații documentare sigure în legătură cu domeniile Diosig - Săcuieni datează de la începutul secolului al XVIII – lea și se referă doar la unele declarații pe care reprezentanții comunității locale le-au dat în legătură cu începuturile acestuia²¹. Ca deținător al domeniilor era amintit, între 1697 - 1714, nobilul Gronzfeld, care a promovat, în relație cu supușii săi, înțelegerea ca modalitate de percepere a obligațiilor. Chiar dacă supușii aveau cunoștință de existența unui urbariu în jurul anului 1704, Gronzfeld nu a dorit niciodată să-l pună în aplicare ci a acceptat, de comun acord cu iobagii, varianta întocmirii unor contracte, mai ușor de suportat, dar care trebuiau respectate cu sfințenie. Din anul 1725 nobilul Kufstein a cumpărat domeniile și a introdus unele modificări care i-au nemulțumit pe locuitori.²²

¹⁵ Borovski Samu, *op. cit.*

¹⁶ Nánási Zoltán, *op. cit.*, p. 111

¹⁷ *Ibidem*, p.112

¹⁸ Borovski, *op.cit.*, p. 54

¹⁹ Nanasi Zoltán, *op. cit.*, 112

²⁰ *Ibidem*

²¹ Bársony István, Papp Klára, Takács Péter, *op. cit.*, p. 62 și 167

²² *Ibidem*

După acesta, în 1728, contele Dietrichstein Ferentz János Godefrid²³ a preluat domeniul prin cumpărare. Se pare însă, că după anul 1780 acesta a decedat fără urmași pe linie directă, masculină. Prin urmare, Tabla regală judiciară a comitatului Bihor a decis că este cazul să se întocmească un act de succesiune pentru a clarifica, din punct de vedere al moștenirii, situația domeniului.

În anul 1783, la 17 noiembrie, s-a emis primul document de succesiune, actul de confirmare al testamentului contelui defunct, eliberat de Ferdényi János, plenipotențiar al bunurilor acestuia rămas în Austria dar și în comitatul Bihor. Pe cale de consecință, contele Sternberg Ádám a fost desemnat ca moștenitor de sânge și numit guvernator cu drepturi depline al tuturor bunurilor aparținătoare anterior contelui Dietrichstein János.²⁴

Într-un alt document din 1784 s-a realizat o împărțire detaliată pe toate rudeniiile, pe linie directă sau indirectă, a contelui Dietrichstein astfel că, o parte a bunurilor era încredințată, spre moștenire, contelui Sternberg Ádám²⁵ și celor două surori ale sale, contesei Sternberg Walburga²⁷, soția contelui Salm Reifferscheid, contesei Sternberg Aloysia dar și copiilor fetei nobilului defunct, Dietrichstein Kristina. O altă parte a proprietății îi revenea fiului și fiicelor contelui Saurau Gábor, conteselor Saurau Marianna și Josepha, a căror mamă era contesa Dietrichstein Marianna, a treia parte îi revenea succesorilor fiului lui Saurau Gábor. A patra parte îi revenea lui Dietrichstein Boldisar care fusese frate cu ceilalți bărbați din familia Dietrichstein²⁸. Teoretic, aceasta era împărțirea succesorală a domeniului. Însă, pe parcurs, proprietatea asupra acestuia a revenit, prin actul la care facem referire, datorită morții fără urmași ai unor membri din celelalte ramuri, lui Saurau Gábor și conteselor Saurau Marianna și Saurau Josepha fiind întocmite ulterior și actele de proprietate. Pe cale de consecință, toți locuitorii domeniali aveau obligația de ai recunoaște pe aceștia ca stăpâni de pământ și a le acorda cinstea cuvenită.

²³ Familia Dietrichstein a avut un renume deosebit fiind legată foarte mult de perioada stăpânirii Habsburgilor; familia își trage originea din Karintia, din familia conților Zeltschad, informațiile referitoare la aceasta ducându-ne până la numele lui Dietrichstein Pongrácz care dobândise titlul de baron imperial. Ulterior, familia s-a împărțit pe două ramuri distincte datorită celor doi fii: Ferentz care murise în 1550 și devenise capul de familie al așa – numitei ramuri weichselstadt-rabenstein, iar Zsigmond al ramurii hollenburg – finkenstein. Dintre urmașii ultimului putem să-l amintim pe Ferencz, care a ajuns cardinal și episcop de Olmütz iar în anul 1622 a fost ridicat la rangul de prinț al Imperiului german; vezi și Iván Nagy, *op. cit.*, p. 314 - 315

²⁴ D. J. B. A. N., fond *Domeniul contelui Stubenberg* (în continuare D.C.S.), dos. 78, f. 37

²⁵ Familia era originară din Cehia și Moravia

²⁶ Sternberg Ádám (1751 – 1811); a beneficiat de proprietatea lui Dietrichstein pentru că tatăl său, Sternberg Ferencz Ádám a avut printre una dintre cele trei soții ale sale pe Dietrichstein Kristina și astfel având și el drept de proprietate

²⁷ Era sora lui Sternberg Ádám care a trăit între 1754 - 1821

²⁸ Este vorba de Dietrichstein Hannibal mort la 1794, Nepomuk mort la 1783, Leopold și Kristina; D.J.B.A.N., fond *D. c.S.*, dos. 78, f. 38 – 39

Organizare. Domenii și posesiuni

Demersul nostru își propune să înceapă doar cu anul 1700 și, deci, implicit cu apariția figurii contelui Dietrichstein în zona Diosig – Săcuieni, perioadă care corespunde, aproximativ, cu întemeierea unui domeniu feudal stabil și unitar.

Dintr-o perspectivă politică generală, perioada corespunde implicării împăratului Leopold I în succesiunea habsburgilor pentru coroana Spaniei intrând astfel în conflict cu regele Carol al II – lea, care a nesocotit capacitățile lui Leopold în ceea ce privește menținerea unității Imperiului. Chiar dacă ultimul a avut planuri clare referitoare la coroana Spaniei, dorind să-l aducă pe tron pe fiul său cel mic, Carol al VI - lea, care a și fost pregătit pentru aceasta, Carol al II – lea s-a apropiat în mod vizibil de Franța elaborându-și testamentul în favoarea lui Filip al V – lea²⁹. Toată această tevatură internațională determinată de persistența unor conflicte juridico – politice a implicat forțe militare destul de mari: Franța, Spania, Milano, Țările de Jos, Anglia, Suedia, Polonia, electorul de Köln și de Brandenburg, Portugalia și Ungaria, care s-a arătat foarte nemulțumită de planurile economice ale lui Leopold dar și de atitudinea lui Kolonich și s-a declanșat astfel un război de independență (1702 - 1711)³⁰. De fapt, Ungaria³¹, care era simpatizanta Franței, a propus spre aprobare exclusiv unele reforme cu caracter economic dar care, erau total opuse viziunii economice de protecție a iobagilor pe care o promova Leopold I. Acțiunea Ungariei a fost demarată printr-o altă mare putere care se putea opune politic Imperiului și anume prin Franța³², prima fiind însă mereu conștientă de forța economică pe care o reprezenta pentru politica Curții și de statutul ei special pe care îl deținea. Programul maghiar a fost exclusiv unul de natură economică solicitându-se stabilirea unui impozit regulat pentru nobilime, modificarea unor proceduri judiciare, reducerea libertăților religioase, redobândirea domeniilor ieșite de sub ocupația Porții în schimbul unor sume de bani dar și cu iz național dorindu-se atribuirea coroanei Ungariei regelui Poloniei August al III – lea³³.

Cum atât puterea politică cât și cea a stăpânilor domeniali era interesată doar de progresul agricol al unei țări pentru că acesta era motorul principal care furniza sursele de venit, între cei doi poli s-au iscat unele disensiuni de opinii în ceea ce privește interesul pentru iobagi. Astfel, aceștia au fost legați

²⁹ Bérenger, Jean, *Istoria Imperiului Habsburgilor 1273 – 1918*, București, 2000, p. 281 - 283

³⁰ Ibidem, Lendvai Paul, *Ungurii. Timp de un mileniu învingători în înfrângeri*, București, Humanitas, 2001, pp. 156 - 167

³¹ De Ungaria aparținea și domeniul contelui Dietrichstein

³² Însă ajutorul acesteia s-a dovedit a fi insuficient iar apoi, în final, inexistent fapt ce a dus la descurajarea inițiativei maghiare

³³ De fapt, August al III – lea a trecut, ulterior, de partea lui Leopold I provocând o mare dezamăgire mișcării maghiare; vezi Berenger, Jean, *op. cit.*, p. 291 - 294

de glie și obligați să întrețină atât statul cât și pe nobili³⁴. Situația țăranilor din Boemia, Polonia și Rusia a fost una deosebit de precară, stăpânirile politice întreținând parcă ostentativ acest sistem de exploatare³⁵. În Austria însă țăranii s-au bucurat de o altă politică a puterii, ei având, din 1539, dreptul de a se adresa direct suveranului iar din 1608 cauzele iobăgești au fost date în seama comitatelor, în detrimentul instanțelor domeniiale³⁶. Leopold I, inițiatorul regimului monarhic absolutist a reușit să traseze direcțiile de susținere a țăranimii împotriva privilegiilor nobiliare, proiect care s-a păstrat până la 1861³⁷. El a fost primul suveran central – european care a avut un program propriu de protecție a țăranimii acordând Austriei un regim special de organizare dat de elaborarea codului de reglementări economice *Tractatus de iuribus incorporalibus*³⁸. Deasemenea, a desființat iobăgia în provinciile ereditare, a inițiat politica de protecție a banilor țăranilor prin limitarea monopolurilor senioriale tradiționale și a serviciilor datorate stăpânilor pentru că statul avea nevoie de bani lichizi, a interzis în 1723, în Ungaria, ca plus produsul agricol țăranesc să fie achiziționat de nobili în scopul revinderii lui pe piață, pentru a proteja banii iobagilor³⁹. Și în secolul al XVIII – lea măsurile de protecție au continuat să fie introduse, acestea referindu-se în special la dreptul țăranilor din Cehia, Boemia, Ungaria, Silezia de a se adresa direct forurilor comitatense.

Suferind eșecuri în războiul de succesiune la tronul Spaniei, Franța nu a mai putut să sprijine mișcarea revoluționară antihabsburgică a lui Rakóczi al II – lea, care a cunoscut o diminuare semnificativă a operațiunilor ei dată de mai multe cauze⁴⁰. Astfel, în toamna lui 1711, Curtea de la Viena, reprezentată de împăratul Iosif I (1705 - 1711), a consimțit încheierea compromisului de la Satu – Mare fiind reconfirmate, prin dietă, privilegiile confesionale, autonomia administrativă a Ungariei, imunitatea fiscală a nobilimii maghiare și existența unei mici armate ungare⁴¹. Consecințele păcii de la Satu – Mare au fost mai mult de natură economică și demografică: imigrarea coloniștilor germani în Panonia, a țăranilor sârbi și români în Sudul Ungariei și transformarea acesteia în zonă de producție agricolă⁴². De fapt, țăranii din zona Ierului s-au simțit

³⁴ Gh. Gorun, *Reformismul austriac și violențele sociale din Europa Centrală 1750 – 1800*, Oradea, 1998, p. 98

³⁵ Chaunu, Pierre, *Civilizația Europei clasice*, II, București, 1989, p. 48

³⁶ Gh. Gorun, *op. cit.*, p. 99

³⁷ *Ibidem*

³⁸ *Ibidem*

³⁹ *Ibidem*, p. 101

⁴⁰ Vezi: Erdélyi története, II, Budapesta, 1986; Lukinich Imre, *A szatmári béke története és okirattára*, Budapest, 1925, Márki Sándor, *II Rákóczi Ferenc*, I, 1676 – 1707, Budapest, 1907, Nicolae Iorga, *Francisc Rákóczi al II – lea și românii*, în *Analele Academiei Române, memoriile secțiunii istorice*, s. II, 7, XXXIII, (1910 - 1911), pp. 1 – 33; Köpeczi Béla, *Rákóczi külpolitikája és a szabadságharc nemzetközi jelentősége*, în *Rákóczi tanulmányok*, Budapest, 1980, 10, p. 205 – 227; *Istoria românilor, O epocă de înnoiri în spirit european (1601 – 1711/1716)* (coord. Virgil Cândea), V, București, 2003, pp. 375 - 383

⁴¹ Jean Beranjer; *op. cit.*, p. 294 - 295

⁴² *Ibidem*, p. 295

întotdeauna aproape de idealurile lui Rákóczi. Mare parte din proprietatea veche, de peste 200 de ani a familiei Zólyomi a trecut, în 1633, în posesia Rákóczi – Ior⁴³.

În anul 1728, într-un context politic și economic oarecum șubred dat de consolidarea poziției austriecilor în Transilvania dar și ploaia de măsuri și reforme cu caracter economic menite să susțină poziția socială a țăranilor iobagi, contele Dietrichstein, foarte apropiat și plăcut habsburgilor, a cumpărat în nordul comitatului Bihor un domeniu pe care l-a gestionat conform legilor feudale. Cert este faptul că, Diosigul și Săcuieniul au existat ca domenii împreună, de-a lungul a mai multe sute de ani, așa cum am văzut mai sus, dar marele merit de a fi organizat mult mai sistematic domeniul i-a revenit lui Dietrichstein, care avea experiența proprietăților familiale din Austria unde, așa cum știm, au funcționat alte legi și reglementări economice. Proprietatea lui Dietrichstein din nordul comitatului Bihor era formată, de fapt, din două domenii, Diosig și Săcuieni, care au fost conduse și organizate împreună. Astfel, posesiunile aparținătoare Diosigului: Hosszupályi (Ungaria), Kakad (Ungaria), Abrămuț și Abram dar și cele ce țineau de Săcuieni: Nagy – Léta (Ungaria), Pocsay (Ungaria), Cherechiu, Albiș și Valea lui Mihai au avut o conducere unitară până în anul 1800 când Zichy Ferenc a cumpărat Diosigul cu toate celelalte posesiuni. La fel ca și domeniul ecleziastic și domeniul laic se bucura de o organizare similară fiind prezente aici instituția inspectorului sau a prefectului, care era reprezentanta contelui în probleme economice, a provizorului, care își avea sediul într-unul din cele două orașe, având atribuții economice, administrative și judecătorești și șpanii, care își aveau propriile lor jurisdicții economice pentru fiecare localitate în parte⁴⁴. Dar șpanii aveau și atribuții judecătorești însă destul de restrânse iar actul lor juridic era condiționat și de juri și jurați. Un nivel superior de organizare judecătorească era provizoratul iar instanța superioară era cea domenală care prelua cauzele complexe. Prefectul domenal, de exemplu, avea foarte multe obligații de serviciu fiind implicat până în cele mai simple amănunte. El se ocupa, astfel, îndeaproape de arendarea pământurilor alodiale trebuind să imputernicească un delegat oficial care, împreună cu judele local și șpanul domenal, să organizeze licitații și, ținând cont de clasificarea pământului, să stabilească prețurile de arendare. Toți cei care luau pământ în arendă trebuiau înregistrați împreună cu suprafața respectivă dar și cu celelalte obligații contractuale⁴⁵. Tot prefectul supraveghea, prin funcționarii săi, și cumpărarea orzului și a hameiului dar și obținerea unor venituri auxiliare. Culesul și storsul strugurilor era o activitate importantă, care se efectua în prezența judeului curții (udvar biró), a contabilului (számtartó) sau a notarului (író deak) iar măsurătoarea finală se efectua în prezența prefectului (főtiszt) asistat de încă un oficial

⁴³ Nánási Zoltán, *op. cit.*, p. 111

⁴⁴ Vezi și Ana Ilea, Gheorghe Mudura, Veronica Covaci, *Conscrierea domeniului Beiuș la anul 1721*, Oradea, 1980, pp. 355 – 358;

⁴⁵ D.J.B.A.N., fond D.c.S., dos. 266, f. 41

domenial care se ocupa cu întocmirea actelor de constatare a cantităților strânse, care urmau a fi evaluate și trecute la rubrica veniturilor⁴⁶. Supravegherea secerișului pe terenurile alodiale revenea competenței contabilului sau notarului, care efectuau înregistrarea la venituri a fânului și, în final, semnau actele împreună cu prefectul⁴⁷. Materialele care aveau valoare mică și care aparțineau proprietății feudale reveneau și ele în obligația contabilului sau al notarului, care trebuiau să țină o evidență strictă a veniturilor și cheltuielilor împreună cu prefectul.

O componentă esențială a domeniului feudal a fost și arendarea bunurilor domeniiale prin intermediul unor contracte destul de stricte și în schimbul unor venituri. Astfel, putem vorbi de numeroase monopoli feudale precum: cazane de fierț țiucă, vama podurilor și a târgurilor, prăvălii, case, măcelării, hanuri, cârciumi, bucătării, berării, grajduri, mori, puste, predii, alodii, pescuit, ghindărit, dar și altele, al căror statut era destul de bine reglementat. Astfel, în cazul cazanelor de fierț țiucă, provizorul trebuia să înregistreze toată cantitatea obținută și să aplice sigiliul ca semn al autentificării actelor întocmite, iar problema arendării podurilor și a târgurilor cădea în seama prefectului, care împreună cu ceilalți oficiali luau decizii în acest sens⁴⁸. În ceea ce privește socotelile prăvăliilor, vitelor, materialului lemnos, a robotelor, a vinului, berii și a țiucii, acestea cădeau în competența judei curții. Acesta trebuia să înainteze actele, alături de socotelile provizorului, prefectului curții până la data de 15 martie a fiecărui an. După contrasemnarea lor de către prefect, socotelile erau trimise stăpânului de pământ, iar în cazul în care nu erau respectate termenele, se percepeau amenzi⁴⁹. Stabilirea prețurilor pentru vânzarea drojdiei de vin, a oțetului, a berii și a țiucii se stabileau în funcție de prețurile practicate de cârciumi și hanuri iar conducerea evidențelor în acest sens era o sarcină a notarului și a prefectului.

Referitor la venitul obținut din dijma de vin s-au stabilit norme stricte și anume: conscrierea cultivatorilor și măsurătoarea vinului se efectua în vie de către judele curții, contabil sau notar. Aceștia trebuiau să întocmească un tabel nominal cu toți cultivatorii de vin și vinul aflat asupra dâșilor, din care se stabilea cantitatea și care urma să fie predată sub formă de dijmă. Prefectul împreună cu un oficial aveau sarcina de a efectua măsurătoare vinului din pivnițele cultivatorilor, cantitățile fiind înregistrate într-un registru la rubrica de vinuri alodiale. Cultivatorii erau atenționați asupra faptului că vinul degradat nu era acceptat la dijmuire iar sustragerea de la aceasta se pedepsea cu amendă și cu eliberarea din funcție a oficialului vinovat. Celor care, în mod repetat, se sustrăgeau de la dijmuire li se confisca întreaga cantitate fiind pasibili și de pedeapsa penală⁵⁰. Însă dijma din vin putea fi răscumpărată, dar pentru aceasta era nevoie de acordul stăpânului de pământ iar toți răscumpărătorii trebuiau

⁴⁶ *Ibidem*, f. 57

⁴⁷ *Ibidem*, f. 63

⁴⁸ *Ibidem*, f. 39 - 40

⁴⁹ *Ibidem*

⁵⁰ *Ibidem*, f. 57

înregistrați de către prefect și contabil într-o evidență aparte iar banii erau trecuți la venituri⁵¹.

Un rol important în economia domenală o ocupau pădurile care nu erau totuși atât de întinse dar, chiar din acest fapt, se bucurau de un statut strict. În gestionarea lor, un rol important a revenit *Consiliului oficialilor domeniali*, care lua decizii în acest sens. În cazul în care paznicul pădurii observa lemne sau crengi căzute, care ar fi putut fi vândute, trebuia să întocmească un raport către membri *Consiliului* iar, apoi, unul dintre aceștia să organizeze o licitație pentru vânzarea lemnului numai dacă toți membri erau de acord. În legătură cu această acțiune se întocmea un protocol care trebuia semnat de paznic (circulator domeniis). Prețul lemnului se putea stabili de către oficialul local iar dacă se considera că acesta nu este convenabil, judele curții îl putea schimba. Paznicul însă nu avea voie să vândă lemne și nici să încaseze bani iar orice pagubă produsă de cineva în pădurile domeniile era acoperită din avuția sa personală iar dacă acesta era acuzat de unele culpe mai grave, era eliberat din serviciu și pedepsit cu închisoarea. În fiecare miercuri și sâmbătă se efectua adunarea lemnului căzute iar angajații domeniali participanți nu aveau voie să intre acolo cu securea⁵².

Trebuie să cunoaștem și faptul că în zona Diosig – Săcuieni, se cultiva cel mai de calitate tutun din comitatul Bihor. Vânzarea acestuia se stabilea tot de către *Consiliul oficialilor domeniali* dar și cu aprobarea stăpânului de pământ. În cazurile speciale care impuneau unele modificări în registre trebuiau să fie de față și prefectul sau măcar notarul⁵³.

Bineînțeles că, toate activitățile administrative și gospodărești se desfășurau în spații special amenajate respectiv în clădirile domeniile și cu utilaje specifice. Unele dintre acestea: castelul, clădirile bisericii, parohiei și a școlii, camerele de oaspeți pentru oficiali, casa vânătorilor, casa în care se găsea presa de struguri, pivnița, casa haidonilor și a santinelor, magazia de provizii, pățulul de porumb, locul de treierat, locuințele șpanilor, berăria și pălincăria, morile de apă și cele uscate, clădirea hanului, cârciuma, grajdurile hergheliei și ale vitelor, cotețele porcilor, clădirile vămii podului și a târgurilor, măcelării, prăvălii și altele trebuiau inspectate periodic de către prefect împreună cu judele curții, care constatau necesitatea realizării unor reparații și evaluau costul acestora. Toate lucrările necesare erau supravegheate și de către contabil care efectua lista de materiale. Dacă oficialul delegat nu putea fi prezent la supravegherea muncitorilor, atunci această sarcină putea fi declinată către un haidon, care era obligat să țină evidența zilelor de muncă și calitatea lucrărilor, întocmind câte un raport la două săptămâni. Cu această ocazie a fost ținută la zi evidența muncii unor fierari, tâmplari, zidari, lăcătuși, rotari dar și a altora⁵⁴. Tot în secolul al XVIII – lea, respectiv la 1795, a fost menționată și breasla

⁵¹ *Ibidem*, f. 41

⁵² *Ibidem*, f. 40

⁵³ *Ibidem*, f. 44

⁵⁴ *Ibidem*, f. 48 - 51

croitorilor din Diosig prin scrisoarea de eliberare din ucenicie a lui Sărai Emeric⁵⁵.

Însă, un loc foarte important îl ocupau cerealele poate chiar datorită faptului că solul era propice în special livezilor și viilor și mai puțin grâului și porumbului. Vânzarea cerealelor era de datoria contabilului care trebuia să conducă un registru pe care să-l prezinte periodic prefectului. Prețul de vânzare era stabilit de către prefect în urma hotărârii *Consiliului oficialilor domeniali* după care era comunicat stăpânului care putea aproba sau nu acest preț. Totuși, prefectul avea voie să majoreze prețul cerealelor dar nicidecum să-l scadă. Pentru perceperea dijmei de cereale iobagii erau conșcriși individual, dijmuirea fiind realizată la un termen dinainte anunțat de către prefect nefiind acceptate produse necorespunzătoare. Cerealele obținute de pe terenurile alodiale erau evidențiate special de către contabil prin întocmirea unui tabel care era, apoi, supus aprobării prefectului domenal. În fiecare lună, se specificau în tabelul respectiv cantitățile de cereale care fuseseră treierate după care erau trimise pentru revizuire stăpânului de pământ. În general, stăpânul de pământ era destul de sever și nu admitea nici un fel de greșeli, modificări sau ștersături⁵⁶.

Arendarea podurilor și a târgurilor era de asemenea o sursă de venit feudală care trebuia oarecum gestionată de către domeniu. Astfel, podurile și târgurile erau arendate pe baza unui contract iar sumele provenite de acolo erau trecute într-un registru al socotelilor ca venituri planificate. După expirarea termenelor de arendare, în cazul diferitelor contracte trebuia să fie consultat, *Consiliul oficialilor* care realiza o analiză economico – financiară asupra eficienței arendărilor și în continuare. Dacă rezultatul era pozitiv se propunea stăpânului de pământ varianta spre aprobare⁵⁷.

O altă sursă de venit a domeniului era obținută din vânzarea diferitelor surplusuri acumulate dar și a unor edificii și case. În ultimul caz, vânzarea se putea efectua numai din dispoziția stăpânului de pământ⁵⁸. Oile, lâna, pieile, untul și cașcavalul erau vândute la prețul stabilit de *Consiliul oficialilor* împreună cu stăpânul de pământ. Tot acesta stabilea și regimul vânzării foloaselor pădurilor (ghindăritul) și pășunilor. În cazul ghindăritului, numărul vitelor care aveau voie să intre în pădure era dinainte stabilit de către contabil iar dacă taxele care reveneau administrației domeniiale nu erau la timp achitate, judele curții era îndreptățit să rețină animalele respective⁵⁹. Tot judele curții mai avea și obligația de a completa un registru, la intervale de două săptămâni, în care să se menționeze numărul animalelor adică ceea ce este în plus sau în minus din animalele care aparțineau domeniului. Cu această ocazie se putea constata dacă nu cumva au dispărut unele animale iar dacă se constata că

⁵⁵ *Ibidem*, fond *Colecția de acte ale breslelor*, dos. 57

⁵⁶ *Ibidem*, fond *D.c.S.*, f. 67 – 68

⁵⁷ *Ibidem*, f. 39

⁵⁸ *Ibidem*, f. 44

⁵⁹ *Ibidem*, f. 45

erau în plus atunci acestea erau confiscate. În general, turmele domeniiale erau păzite de ciurdari de diferite categorii cărora, dacă li se putea demonstra culpa în serviciu erau eliberați din slujbă, condamnați de lege dar și obligați să plătească pagubele aduse domeniului⁶⁰. Trebuie să menționăm faptul că, toți angajații domeniali erau scutiți de plata taxei anuale de un florin renan. O altă categorie de venituri era obținută în urma arendării morilor, act care se realiza tot pe baza unui contract la sugestia *Consiliului*, în colaborare directă cu stăpânul de pământ. Preluarea vămii în natură, în urma măcinării cerealelor, era încredințată contabilului conform contractului de arendare iar acesta trebuia să-și exercite conștiincios competența, în caz contrar fiind pedepsiți⁶¹. În cazul răscumpărării robotelor cu bani, provizorul trebuia să menționeze acest lucru în evidența lui prin introducerea unei rubricaturi noi. Acțiunea de răscumpărare era supravegheată atât de către prefect cât și de către judele curții pentru ca în orice moment să se poată afla câte zile de robotă s-au prestat. Din două în două săptămâni erau completate registrele de evidență a robotelor care se aflau la judele curții și la provizor care-și și asumau sarcina unei evidențe corecte. De fapt, răspunderea pentru completarea corectă a registrelor revenea întregii administrații domeniiale de aceea fiecare oficial domenial avea dreptul să verifice aceste registre chiar fără aprobarea prefectului sau a judeului curții. În cazul în care se dovedea că există vreo greșală fără a fi fost anunțată, ar fi fost luată ca o ilegalitate și ar fi fost pedepsită în consecință⁶². O altă sursă de venit era cărămidăria domeniială care revenea tot în sarcina *Consiliului*. De regulă, după arderea unui cuptor de cărămizi se întocmea un raport către prefect care număra, și el, cărămidizile. Dar această sarcină putea să fie preluată și de contabil sau de notar care, apoi, treceau cantitatea de cărămizi în registrele lor, menționând și cantitatea de lemne care a fost necesară pentru arderea lor. Totodată era stabilit și salariul muncitorilor cărămidari⁶³.

Situată oarecum la mijlocul unor zone conflictuale, acolo unde se intersectau mereu tendințele habsburgice cu cele otomane, zona Săcuieni – Diosig sau Valea Ierului a impus locuitorilor unele mutații privind îndeletnicirea lor. Creșterea animalelor a căpătat o importanță mai mare ca înainte datorită faptului că turmele puteau fi ușor de ascuns în caz de nevoie iar populația însăși a trebuit să se obișnuiască tot mai des cu folosirea armelor datorită incursiunilor turcilor dar și a cetelor de soldați din Ungaria habsburgică, care nu-și primeau solda la timp și jefuiau locuitorii acestor sate. În a doua jumătate a secolului al XVII – lea erau menționate unele cete de soldați habsburgi care jefuiau părțile Ierului și împotriva cărora principii Transilvaniei

⁶⁰ *Ibidem*, f. 60

⁶¹ *Ibidem*, f. 69

⁶² *Ibidem*, f. 65, 66

⁶³ *Ibidem*, f. 52

au luat măsuri prin căpitani din cetățile de margine⁶⁴. Chiar dacă în secolul al XVII – lea unele cetăți și-au pierdut importanța, altele cunosc un reviriment așa cum au fost cazul Săcuieni – Sâniob – Oradea – Salonta – Gyula, care formau linia de apărare împotriva habsburgilor, la nord și împotriva turcilor, la sud. Nu de puține ori, locuitorii au trebuit să îndure o dublă povară, atât din partea turcilor cât și din partea administrației cetății Săcuieni. De aceea s-au iscat și numeroase neînțelegeri atât între locuitori și militarii cetăților, cât și între turci și habsburgi⁶⁵.

După ocuparea cetății Oradea de către habsburgi, la 5 iunie 1692, de fapt întregul comitat Bihor a intrat sub ocupația administrativă și militară austriacă. Acest fapt a constituit o povară în plus pentru iobagi dat fiind faptul că aceștia trebuiau să ofere găzduire trupelor austriece dar și să participe la mai toate inițiativele militare acestora. Astfel, ei asigurau mâna de lucru pentru construcțiile militare, efectuau transporturi pentru armată, furnizau alimente și furaje pentru animale, servicii plătite în mod teoretic⁶⁶. Dar problema cea mai importantă o constituiau abuzurile pe care militarii armatei austriece le comiteau împotriva unei mase de oameni fără nici o apărare⁶⁷.

Domeniile Diosig – Săcuieni au reprezentat o realitate oarecum aparte pentru că, aici, autoritate comitatensă sau cea imperială pătrundea prin intermediul și prin viziunea nobilului posesor în timp ce, în cazul domeniilor ecleziastice, autoritatea domenală se confunda cu cea erarială. În cazul nostru aveam de-a face cu o negociere prealabilă a noilor reguli ceea ce nu prea era posibil în cazul celorlalte domenii unde se constituia o conveniență aproape perfectă între domeniu și stat. Pe cale de consecință, statutul supusului de pe domeniul laic era discret atenuat față de omologul lui de pe domeniul ecleziastic. În mod cert, această situație a existat până la 1759, moment în care s-a introdus reglementarea urbarială cu tendințe de uniformizare a întregului sistem urbarial al comitatului Bihor.

Politica reformistă promovată de Maria Terezia (1740 - 1780) și Iosif al II – lea (1780 - 1790) a determinat nobilimea din Transilvania și Ungaria să se adapteze noilor cerințe economice, care au fost, de fapt, mult în favoarea lor. Creșterea considerabilă a nevoii de bani a determinat statul să organizeze mult mai sistematic întreg mecanismul feudal însă fără a provoca răsturnări de situații. De aceea, trebuia să se țină seama și de iobagi, care alături de nobili, au beneficiat, în continuare, de un urbariu generalizat și bine cunoscut,

⁶⁴ Liviu Borcea, *Oameni din cetățile de margine ale nord – vestului Transilvaniei în epoca principatului (secolele XVI - XVII)*, în *Crisia*, 1978, p. 114; Idem, *Contribuții la cunoașterea mișcărilor târânimii bihorene în a doua jumătate a secolului al XVII – lea*, în *Crisia*, 1977

⁶⁵ Idem, *Oameni din cetățile de margine ale nord – vestului Transilvaniei în epoca principatului (secolele XVI - XVII)*, în *Crisia*, 1978, pp. 127 - 129

⁶⁶ Gheorghe Gorun, *Implicații sociale și economice ale ocupației militare austriece în Bihor în prima jumătate a secolului al XVIII – lea*, în *Crisia*, 1978, p. 131

⁶⁷ David Prodan, *Les migrations des roumains au –delà des Carpathes au XVIII – ème siècle. Critique d'une théorie*, Sibiu, 1945, p. 113

pentru a se elimina eventualele nereguli. Automat, însă, a avut loc o înnăsprire a relațiilor feudale prin majorarea unor dări sau prin adăugarea altora noi. Măsura a avut, parțial, un efect de încordare a relațiilor dintre cele două clase. Totuși, măsuri mai puțin ferme au fost sesizabile prin preocupările statului pentru reglementarea raporturilor dintre cele două clase, mai ales prin ordonanțele și hotărârile dietale din 1714, 1742 și 1747, care rămăseseră fără prea mare rezultat⁶⁸. Bineînțeles că și Dietrichstein trebuia să țină seama de toate ordinele și reglementările care veneau de la Viena. De aceea, el a aplicat automat reglementarea de la 1759 prin adăugarea unei noi rubricaturi, pentru prima dată, la conscrierea domeniului Diosig de la 1760. Foarte probabil ca Dietrichstein să nici nu fi venit niciodată la domeniile sale pentru că funcția sa și domeniile pe care le mai avea în Austria nu-i puteau acorda timpul necesar pentru acest fapt.

În comparație cu alte domenii din comitat, domeniul nostru nu era unul foarte mare și, de aceea, nici nu impunea măsuri speciale de conducere a lui. Cert este faptul că, la preluarea domeniului, în 1728, Dietrichstein a făcut mai multe declarații⁶⁹ în fața locuitorilor prin care i-a asigurat pe aceștia de bunele sale intenții în ceea ce privește stabilirea, respectiv, menținerea echitabilă a vechilor obligații feudale⁷⁰. Astfel, așa cum reiese din mărturiile iobagilor, chiar dacă un urbariu din perioada respectivă prevedea efectuarea a 52 de zile de robotă s-a decis, în final, prestarea a doar 18 zile cu sau fără animale. Dar pentru cele 34 de zile rămase, iobagul cu animale care deținea șase boi trebuia să plătească doi florini renani și 30 de crăitări, cel cu patru boi dădea doi florini renani și 15 crăitări, cel cu doi boi sau doi – trei cai dădea doar doi florini iar cel care nu deținea nici un fel de animale de tracțiune dădea un florin și 42 de crăitări⁷¹. În general, iobagii au reușit destul de bine să se adapteze normelor care s-au impus pe parcursul secolului al XVIII – lea datorită, mai ales, calității foarte bune a pământului ceea ce, implicit, a dat posibilitatea țăranilor să obțină recolte tot mai bune și, astfel, să-și completeze necesitățile proprii. Se practica asolamentul trienal, se cultiva grâu bienal ceea ce a dus la obținerea unor recolte consistente. Pășunile ocupau un loc foarte important în economia domeniială, acestea fiind destul de răspândite pentru a asigura necesarul de hrană pentru animale în timp de sursa de apă era asigurată de râul Eriu, care, așa cum constatăm din documente, furniza o apă de calitate, dar și de alte pârâuri care străbăteau localitățile domeniiale⁷². Podgoriile ocupau și ele un loc important și de aceea foarte mulți arendau părți din acestea iar cele două predii Egyed și Sárköz, menționate până înaintea de 1750, aveau un statut aparte,

⁶⁸ Idem, *Răscoala lui Horea, I*, București, 1979, pp. 47 și urm.; Ana Ilea, Veronica Covaci, *Reglementarea urbarială din comitatul Bihor în a doua jumătate a secolului al XVIII – lea*, în *Crisia*, 1981, pp.125 - 126

⁶⁹ nu știm dacă a fost vorba de declarații scrise sau verbale

⁷⁰ Bársony István, Papp Klára, Takács Péter, *op. cit.*, p. 62

⁷¹ *Ibidem*, f. 63; asupra acestor aspecte vom reveni cu altă ocazie

⁷² *Ibidem*

neplătindu-se de pe acestea, niciodată, decima regală. În podgorii⁷³ și-n zonele deluroase se cultivau pomi fructiferi, hamei, zarzavaturi, struguri și altele, pământul fiind propice pentru livadă. Tutunul domenal avea un renume deosebit, se cultiva în cantități mari și se vindea la cele mai mici prețuri din comitat, aroma lui neputându-se confunda. Trestia creștea la întâmplare iar nobilul nu pune nici un fel de pretenții referitor la folosirea acesteia, ea fiind utilizată în comun, de către toți iobagii, pentru foc mai ales. Mai târziu această situație s-a modificat, moment în care domnul de pământ a revendicat autoritatea sa asupra trestiei, accesul iobagilor la aceasta ne mai fiind permis. Pădurile domeniiale erau foarte mici fapt pentru care a fost interzis accesul iobagilor în interiorul lor. De aceea, ei erau nevoiți să cumpere lemne din pădurea stăpânului de pământ vecin pentru a se putea asigura pe perioada iernii. Pământul arabil era reîmpărțit aproape anual, în funcție de capacitățile celui care îl lucra iar cărăușia se efectua numai de către cei care aveau în proprietate peste patru boi⁷⁴.

Așa cum am arătat mai sus, întreaga activitate economică a domeniului era coordonată de către inspectorul sau prefectul domenal. Acestea cunoștea toate detaliile acestei administrații feudale având competență până la cele mai insignifiante detalii. El era, de fapt, șeful acestei birocratii domeniiale, un aparat medieval, altfel, foarte strict, care nu putea fi nicidecum înșelat. Pentru buna organizare domeniială stăpânul de pământ a decis împărțirea populației în subunități, adică pe clase, în cadrul orașelor Diosig și Săcuieni, și, apoi, pe posesiuni. Astfel, tabelul conscrierilor cuprindea 15 rubricaturi care ne oferă informații despre proprietatea iobagului (case cu pertinențe, case fără pertinențe, boi, cai, vaci, porci, oi și capre, stupi,), despre pământul pe care îl avea în folosință (câble de semănături), despre familiile lor (frați și fii) dar și despre situația obligațiilor față de nobil (robota manuală sau cu vitele ori răscumpărarea acesteia) și plata taxei anuale.

Diosigul la 1757 avea trecuți le rubrica *nobili armaliști* un număr de 40 de nobili deci, împreună cu familiile, aproximativ, 200 de suflete în case nobiliare. Primul dintre aceștia era Michael Bende, șeful nobililor (ductor nobilium) care nu avea nici un fel de proprietate și, prin urmare, nici o obligație în sensul plătirii impozitelor⁷⁵. Printre armaliști îi mai avem pe Andreas Bartsa paznicul de noapte al castelului domenal (vigil castellas nocturnas) și pe Ioannes Szabó, vameșul domenal (teloniator)⁷⁶ iar, din 1760, și pe șpanul Stephanus Kovács dar și pe chirurgul(hyurgus) Samuil Varadi, care beneficia de imunitate din partea domeniului⁷⁷. Toți aceștia erau angajați domeniiali și, prin urmare, nu trebuiau să plătească nici un fel de obligații către stăpânul de

⁷³ De fapt, situația viilor și a promontoriilor din întreaga zonă a Eriului era înregistrată dar și cumpărarea unor pivnițe din Diosig. Vezi : D.J.B.A.N., fond *Episcopia romano – catolică*. *Acte economice*, vol. III, inv. 246, dos. 3200, 3201, 3202 și 3300

⁷⁴ Bársony István, Papp Klára, Takács Péter, *op. cit.*, p. 64

⁷⁵ D.J.B.A.N., fond *D.c.S.*, dos. 69, f. 2 - 3

⁷⁶ *Ibidem*, f. 2 - 5

⁷⁷ *Ibidem*, dos. 70, f. 4

pământ. Toți angajații aveau sarcini clare iar o primă abatere de la acestea se sancționa cu eliberarea din funcție. Proprietatea lor nu era prea mare astfel că, în total, armaliștii din Diosig, la 1757, dețineau 34 boi, 42 cai, 28 vaci, 16 porci, 100 de oi și capre, 10 stupi, 186 de vie în săpători, 88 de câble de semănături, plătind o taxă anuală de 71 de florini. Pe lângă aceasta ei au efectuat și robotă de 204 zile pe an cu vitele și 174 de zile robotă manuală. Trebuie să menționăm faptul că, la Diosig, se afla reședința domenală, care a devenit, după 1800, castelul Zichy.

În general, chiar dacă în secolele XVI – XVII, nobilimea a fost ridicată la rang, pe baza unor merite militare, pe parcursul secolului al XVIII – lea ajungerea la diploma de armalist se putea realiza și prin cumpărarea titlului (aproximativ 500 de florini). În timpul Mariei Terezia, diplomele armaliste se înmulțesc foarte mult astfel că și românii, de cele mai multe ori foști iobagi, au ajuns în *sferile politice*. Este, de fapt, perioada în care armalistul militar evoluează înspre armalistul de competență iar obligațiile acestora au variat foarte mult, în funcție de situația politică și economică a Imperiului⁷⁸. Dacă în 1750, Maria Terezia hotăra ca scutirea de impozite să fie demonstrată cu acte de nobilitate iar în 1753 s-a hotărât ca ei să beneficieze de neplata obligațiilor față de stat doar dacă dețineau mai mult de doi iobagi, armaliștii din localitatea Diosig, de la 1757, nu se prea deosebeau de iobagi în ceea ce privește proprietatea. De cele mai multe ori iobagii dețineau mai multe bunuri decât aceștia. De fapt, armaliștii sau taxaliștii erau într-un proces de contopire cu masa țărănească căpătând denumirea de agili. Mai bine, însă, s-au descurcat curialiștii (cei care aveau o sesie întreagă) care au reușit, în general, să evite aservirea lor, bazându-se pe sesia pe care o dețineau⁷⁹. Tot în rândul armaliștilor din Diosig se găseau și doi administratori (decurio) care avea și ei sarcini precise la castelul domenal.

În anul 1760, conscrierea Diosigului se modifică puțin mai ales ca urmare a intrării în vigoare a urbariului generalizat din 1759. Acesta stabilea obligațiile urbariale după mărimea sesiei iar fiecare iobag cu sesie întreagă trebuia să presteze 52 de zile de robotă cu animalele și 104 zile cu mâinile. Cele 52 de zile trebuiau prestate cu patru animale iar, în cazul în care țăranul nu avea decât două, atunci trebuia să presteze 78 de zile. Pentru jelerii cu casă se stabiliseră 12 zile manuale pe an iar pentru cei fără casă șase zile⁸⁰. Astfel, acum apare o nouă rubrică care înregistrează răscumpărarea robotei pentru 34 de zile, alături de cea veche, care înregistra efectuarea robotei de 16 zile. De fapt, toate conscrierile ulterioare au fost mult mai bine sistematizate și organizate. Astfel, și armaliștii din Diosig de la 1760 au fost împărțiți pe șase clase și numărau 45 de capi de familie, deci cu cinci în plus față de conscrierea

⁷⁸ Remus Câmpeanu, *Elitele românești din Transilvania în veacul al XVIII – lea*, Cluj, 2000, pp. 74 – 78 pentru armaliști și pp.78 – 87 pentru nobilimea din secolul XVIII - lea

⁷⁹ *Ibidem*

⁸⁰ Ana Ilea, Veronica Covaci, *Reglementarea urbarială din comitatul Bihor în a doua jumătate a secolului al XVIII – lea*, în *Crisia*, 1981, p. 129

de la 1757 la care se adăugau și patru jeleri⁸¹. În general, averea lor a scăzut alături și de zilele de robotă dar, noile reglementări au impus creșterea obligațiilor și astfel și necesitatea răscumpărării atât a celor 16 zile de lucru cât și a celor 34 în timp ce taxa anuală s-a redus la un florin⁸². Toate cele șase clase nobiliare domeniale plăteau, pe an, 53 de florini taxă, deci mai puțin ca înainte, efectuau un număr de 32 de zile robotă cu animale și 140 manuală dar au și răscumpărat 198 florini și 18 crăițari⁸³. Trebuie să mai menționăm și faptul că toți aveau sesie întreagă. Putem constata că armaliștii au început să opteze mai mult pentru răscumpărarea obligațiilor decât pentru efectuarea propriu – zisă a muncilor.

Separat de armaliști au fost nominalizați străinii(extraneorum), care locuiau în Diosig în număr de opt capi de familie⁸⁴. Ei aveau domiciliu dar nu beneficiau de nici un fel de bunuri animale și nici nu aveau pământ în folosință, în Diosig la 1757, trebuind, totuși, să achite censul de doi florini renani. Statutul lor era totalmente nesigur și, probabil că nici nu domiciliau permanent în Diosig. Oricum, condițiile relativ precare de existență și necesitatea de a aparține unei structuri economice i-a determinat pe aceștia să accepte o variantă în cadrul comunității. Ei erau situați la periferia societății și aveau, probabil, un statut mai incert decât inquilinii dar nu mai prost. Majoritatea lor erau veniți din Debrecen și Torda⁸⁵. Dacă în 1757 ei erau obligați, alături de toți ceilalți membri la plata taxei de doi florini către domeniu, obligația aceasta a rămas valabilă și la 1760, când erau deja înregistrați cu sesie întreagă, cu toate că celorlalte categorii li s-a redus la jumătate această dare⁸⁶.

Iobagii domeniali erau conșcriși pe șase clase împreună cu funcționarii respectivi. Acestea grupau în total 429 iobagi(capi de familie) și 110 inquilini. Ultimii locuiau în casele iobagilor pe care îi ajutau la diferite munci agricole⁸⁷. Iobagii din Diosig au efectuat obligațiile feudale dar nu au răscumpărat robota. Doar armaliștii și-au permis să facă acest lucru în anul 1757. Interesant este faptul că, în următoarele conșcrieri care urmează reglementării de la 1759 și care a avut menirea de a înăspri existența iobagilor, aceștia au recurs frecvent la răscumpărarea robotei fapt ce ne conduce la concluzia că regimul lor de viață, ori s-a îmbunătățit mult, ori nu au acordat atenția cuvenită noilor impuneri⁸⁸.

În centrul comunității de la Diosig se afla castelul nobiliar, edificiul cel mai important, care deținea toate actele contabile ale domeniului și unde lucrau o serie de oficiali și angajați . Acesta își avea propriu paznic (vigil castellas) în persoana lui Franciscus Szalay⁸⁹. Alte clădiri erau: două cârciumi,

⁸¹ D.J.B.A.N., fond D.c.S., dos. 70, f. 2 - 5

⁸² *Ibidem*, f. 5

⁸³ *Ibidem*

⁸⁴ *Ibidem*, dos. 69, f. 4 - 5

⁸⁵ *Ibidem*

⁸⁶ *Ibidem*, dos. 70, f. 5

⁸⁷ *Ibidem*, dos. 69, f. 6 - 47

⁸⁸ *Ibidem*, dos. 70, 71

⁸⁹ *Ibidem*, f. 20

Lebay și *Trei crenguțe*, casa notarului (*domus notarius*), casa parohului grec (probabil ortodox), prăvăliile a șase negustori greci, măcelăria care fusese arendată la 1760 de către Samuil Kádár⁹⁰ și prăvălia pentru vânzarea vinului, hanul Aquila, atelierul fierarului⁹¹. Din 1760 erau amintite în Diosig trei pensiuni alăturate (*domus quarteriales*), biserica reformată și cea catolică. Erau, de fapt, clădiri importante ale comunității pe care oamenii le frecventau. Dintre oficialii domeniali de aici îi putem aminti pe șpanul Diosigului, Michael M. Kiss, pe cei patru juzi minori și judele primar care coordonau activitatea la nivel local dar și un judecător comercial (*judex fori*) care se ocupa exclusiv cu probleme financiare⁹². În anul 1787 șpanul din Diosig apare menționat cu o proprietate de 62 4/8 câble de teren arabil și 36 câble de fânațe⁹³. Ceilalți angajați erau: pescari (*piscator*) și mercenari (*mercenarius*), administratori (*decurio*), paznici ai hergheliei (*custos equorum*), bucătarii castelului (*culinarius*), paznici ai turmelor de porci (*porcarius*), paznici ai proprietății domeniiale (*circulator domensialis*), vizitiul (*auriga*), paznicul boilor (*custos boum*), paznicul bisericii (*aedituus*), care făcea excepție de la regulă și plătea taxa anuală de doi florini renani, cărciumarul domenal (*educillator domensialis*), haidoni (*haidones*), contabilul domenal (*rationista*), măcelari (*lanio domensialis*), arendatori (*arendator*), portari la castel (*portarius*), clopotari (*pulsator*), croitori (*sartor domensialis*), ceasornicari (*horologus*)⁹⁴. În 1760 îl găsim în Diosig, angajat ca paznic militar cu grad de caporal (*corporalis hajdonum*), pe Joannes László care coordona acțiunile de pază⁹⁵. Aceștia toți erau angajați în slujba castelului și a domeniului și, prin urmare, erau scutiți de obligațiile ordinare. În rest, aveau același statut ca și ceilalți iobagi dar trebuiau să fie foarte precauți și disciplinați pentru că autoritatea domeniială nu le oferea o a doua șansă.

La anul 1757 în orașul Diosig existau 447 de iobagi, 135 de inquilini, 290 de boi, 232 cai, 207 vaci, 116 porci, 480 de oi și capre, 106 stupi de albine, o suprafață de 1327 vie în săpători și 654 de câble de semănături, numai proprietatea iobagilor și a armaliștilor. Pe lângă acestea autoritatea domeniială a încasat, de la oraș, o taxă anuală de 959 de florini renani. Dacă uzițăm de metoda convențională și înmulțim numărul iobagilor cu cinci, ca să aflăm numărul aproximativ al membrilor fiecărei familii, constatăm că erau cam 2235 de suflete. Aceștia efectuaseră, în total, pentru domeniu, un număr de 1908 zile de robotă pe an cu vitele și 3786 zile robotă manuală. În 1760 numărul iobagilor a crescut la 453 cu sesie întreagă, 37 cu jumătate de sesie la care se adăugau un număr de 52 de inquilini⁹⁶. În general, situația lor

⁹⁰ *Ibidem*, f. 16

⁹¹ *Ibidem*, dos. 69, f. 6 - 47

⁹² *Ibidem*, f. 24

⁹³ *Ibidem*, dos. 72, f. 174

⁹⁴ *Ibidem*, dos. 69, f. 6 - 47

⁹⁵ *Ibidem*, dos. 70, f. 34

⁹⁶ *Ibidem*, f. 6 - 15

s-a deteriorat prin faptul că le-a scăzut numărul animalelor din proprietate concomitent cu creșterea obligațiilor față de stăpânul de pământ. Astfel, iobagii (házhelyes gazda) au plătit, în 1760 o taxă de 449 florini, redusă la jumătate față de cea din anul 1757, dar au prestat 1794 de zile de robotă cu animalele și 5194 de robotă manuală și pe lângă acestea au dat și bani pentru răscumpărarea zilelor de robotă în sumă de 867 de florini pe an⁹⁷. Cifrele ne conduc în mod cert la concluzia că, după reglementarea de la 1759 a scăzut simțitor capacitatea iobagilor de a-și crește propriile animale, fiind mai mult preocupati de achitarea obligațiilor lor față de autoritatea domenală.

Numărul animalelor a scăzut, efectuarea zilelor de robotă cu animalele a scăzut concomitent cu creșterea robotei manuale, răscumpărarea celor 34 de zile de robotă a crescut și ea, probabil din cauza poverii prea mari pe care o reprezentau noile zile în folosul domeniului. În realitate, iobagul nu și-a modificat ritmul său de muncă de până atunci ci a efectuat cele 16 zile obligatorii iar pe celelalte 34 le plătea pur și simplu prin răscumpărare. De fapt, reglementarea urbarială de la 1759 nu a adus nimic bun pentru țăranul de pe domeniul nostru, dimpotrivă i-a înrăutățit situația sub pretextul stabilirii oficiale și mult mai clare a obligațiilor sale. Dacă ne gândim la perioada de dinainte de 1759 putem constata că, chiar dacă iobagii aveau averea lor (în animale și semănături), ei participau la muncile domeniiale, în virtutea unui praxis feudal care li se părea absolut normal și nu apelau, în general, la răscumpărarea robotei nu pentru că nu aveau posibilitatea ci pentru că ei erau împăcați cu faptul de a o efectua. Trebuie să amintim că, pe parcursul secolului al XVIII – lea toți stăpânii de pământ ai domeniilor Diosig – Săcuieni au fost de proveniență germană și ei nu au încercat niciodată să răstoarne cutumele și fundamentul unui sistem vetust și onest care ființa în conștiința iobagului și nici să exploateze niște resurse care nu i se cuveneau de drept. Reglementarea de la 1759 era benefică, de fapt, pentru alte zone, care nu se bucurau de un pământ bun și întins și domeniilor mai mari și mai greu de condus, unde probabilitatea escaladării unor tensiuni între clasele sociale era iminentă din cauza unor lipsuri de ambele părți.

O atenție deosebită s-a manifestat față de terenurile din Diosig, situația lor fiind ținută cu o mare rigurozitate de către oficialii domeniiali. Pe lângă cele amintite mai sus menționăm pământurile alodiale încadrate în prima calcatură: *Répás, Keskeny et Oldal, Aszony et Oldal, Terebes*, în suprafață de 178 7/8 iugăre dar și alte parcele care măsurau 3078 7/8 jugăre⁹⁸. Tot interesante sunt denumirile date parcelelor de fânațe și anume: *Intermedium Pupos, Tertium Pupos, Pars falcastri Hernek, Kis Zug és Veres Zug, Tarintza, Nagy Kerek Tóó, Kis Kerek Tóó, Kűlső Mogyoros, Belső Mogyoros, Terebes Szigeth, Sebes Gál, Aranyos Zug, Tűzer Szigeth, Erse Bálint Szigeth, Kőzép Rét, Párduczos Szigeth, Pap István Szigeth, Nagy Szigeth, Borju Szigeth, Fejér Tóó, Al Vár Szigeth*, în suprafață de 726 6/8 iugăre⁹⁹. Tot în orașul Diosig mai

⁹⁷ *Ibidem*, f. 6 - 74

⁹⁸ *Ibidem*, dos. 73, f. 1 - 2

⁹⁹ *Ibidem*, f. 3

existau și câteva dealuri (promontorium celebre) acoperite de vii alodiale precum: *Nagy Szőlő, Szunyog Szőlő, Molnár Szőlő* dar și pășuni (pascuum) cum ar fi *Malom Szigeth, Fa pipa, Kenderes, Bak Tava* și cele situate la baza dealurilor și în partea nordică a orașului, pășunile având o suprafață de 1748 5/8 iugăre¹⁰⁰ la care se mai adăugau și unele suprafețe mai mici cu trestie (arundinetum).

Tot de Diosig mai țineau și prediile Egyed și Sárköz care beneficiau, de asemenea, de o detaliere a suprafețelor. Astfel, în cadrul prediului Egyed exista un han, o moară dar și un loc de îmbăiere pentru cai (piscina)¹⁰¹. Pământul din Egyed era împărțit în trei calcaturi. Din prima calcatură făceau parte parcelele *Girás, Nagy Szék, Ilka Kuttya*, zona (plaga) de la *Szölő Hegy* până la pădure, zona de la hotarul localității Leta Mare până la pădure, în total, în suprafață de 2409 7/8 iugăre; calcatura intermediară grupa terenuri de 1811 3/8 iugăre iar calcatura a treia de 1095 7/8 iugăre¹⁰². Pe lângă acestea erau enumerate și suprafețele de fânațe *Egyedi Laposs, Tókéss Pallo, Girás, Nagy Szék, Hérek Kőves Zug, Malom Fél, Varga Zug, Nagy Antal Zugja, Nyék Tatár, Arkos, Máto, Kaposztás Szigeth, Kiss Sebes Ér, Nagy Sebes Ér, Hoszszu Szigeth, Dios Telek* (fânaț alodial), *Aranyos Zug, Almás*(fânaț alodial), în suprafață totală de 1459 6/8 iugăre¹⁰³. Erau menționate și pășunile (pascuum) *Szollóka* și cea de la moară până la pensiune în suprafață de 41 5/8 iugăre.

Prediul Sárköz era utilizat numai de către iobagi fără a oferi vreun beneficiu regal (regalia beneficio nullo gaudet). Cei care îl utilizau frecvent erau locuitorii din Kakad și cei din Diosig care au și fost conșcriși separat, pe calcaturi, în funcție de pământurile folosite și de calitatea acestora. Cei din Kakad utilizau o suprafață de 132 2/8 iugăre pe care o cultivau cu tutun de foarte bună calitate, care era, apoi, vândut la cele mai mici prețuri iar cei din Diosig erau conșcriși pe trei calcaturi cu o suprafață de 2129 de iugăre în timp ce fânațele ocupau o suprafață de 32 6/8 iugăre, pășunea *Vajas Mező* și trestia care era inutilă la momentul respectiv¹⁰⁴. Totuși, și-n beneficiu regal erau înregistrate cârciuma din intravilan, moara trasă de vite de povară(mola iumentaria), grădinile alodiale, terenul arabil *Ereszvény allya*, fânațul de dincolo de pădure în suprafață de 77 2/8 iugăre¹⁰⁵.

Prima posesiune a Diosigului, Pocsaly¹⁰⁶ (Ungaria) avea, la 1757, în componență un număr de 71 de iobagi și 45 inquilini¹⁰⁷. În fruntea comunității se aflau oficialii domeniali, oamenii importanți care conduceau chestiunile

¹⁰⁰ Ibidem, f. 4

¹⁰¹ Ibidem

¹⁰² Ibidem, f. 5

¹⁰³ Ibidem, f. 6

¹⁰⁴ Ibidem

¹⁰⁵ Ibidem, f. 8

¹⁰⁶ În localitatea Pocsaly existau, de fapt, mai mulți stăpâni de pământ. Domeniul nu deținea decât 50% din așezare, restul era în proprietatea Episcopiei romano – catolice. Vezi în acest sens: Ibidem, fond *Episcopia romano – catolică. Acte economice*, vol. II, inv. 246, dos. 2280

¹⁰⁷ Ibidem, fond. *D.c.S.*, dos. 69, f. 48 - 55

economice și politice. Astfel, judele primar (judex primarius) era Joannes Gaal, care nu era conșcris cu nici un bun personal și, ca atare, nu plătea nici o contribuție către domeniu. Acest lucru nu înseamnă că el nu avea în realitate nimic ci că era complet scutit de dări, premisă suficientă pentru dezinteresarea conșcriptorilor¹⁰⁸. Alți oficiali erau juzii secundari (judex minor), Gregorius Saradi și Petru Kosáry, care aveau și ei un cuvânt important de spus. O trăsătură importantă a comunității a fost creșterea animalelor. Astfel, erau înregistrați 54 de boi, 104 cai, 80 de vaci și 180 de oi și capre, toate în proprietatea iobagilor. Pe lângă aceste bunuri personale, domeniul deținea ciurdele și hergheliile proprii pentru păzirea cărora avea angajații proprii, în general, recrutați dintre cei mai săraci oameni ai comunității. Astfel, Elias Kincses era angajat al domeniului pe post de paznic al boilor (custos bouam), nu avea nici o proprietate personală în afară de casă dar era scutit de jumătate de robotă și de jumătate din taxă¹⁰⁹. Franciscus Komlosi era și el paznicul porcilor (custos porcorum) și se afla exact în situația celui mai sus amintit. Tânărul Stephanus Balog era paznicul proprietății domeniiale din Pocsay (circuitor domenialis) și avea în răspundere tot ceea ce ținea de proprietatea nobilului stăpân de pământ¹¹⁰. Tot de Pocsay aparținea și prediul Kassa care își avea paznicul propriu în persoana lui Joannes Lőrintzy. Vacile stăpânului erau în paza lui Ieremias Botos (custos vaccad) iar catăriile reveneau responsabilității lui Michael Nagy (custos hinulorum domeniale)¹¹¹. La dispoziția oficialilor domeniali din Pocsay se afla și un vizitiu (auriga communitatis) în persoana lui Joannes Nagy.

În 1757 în localitatea Pocsaly existau 54 de boi, 104 cai, 80 de vaci, 38 de porci, 180 de oi și capre, o suprafață de 30 de vie în săpători, 140 câble de semănături. Numărul aproximativ al locuitorilor era de 355, deci, putem afirma cu toată responsabilitatea că aici exista o localitate prosperă ținând cont de proprietatea locuitorilor. Cei din urmă mai plăteau dări și către domeniu și anume o taxă anuală de 172 de florini dar și 510 de zile de robotă cu vitele pe an și 684 robotă manuală. Nici unul însă dintre locuitori nu a răscumpărat robota, nicidecum din lipsă de resurse materiale, ci pur și simplu pentru că aceasta nu era practic o povară. Situația prosperă a localității este sesizabilă și din conșcrierea de la 1760. Astfel, numărul populației a crescut la 110 iobagi, deci aproximativ 550 de locuitori, și patru jeleri, concomitent cu creșterea numărului tuturor animalelor din gospodăriile oamenilor cu un procent de 20% la care s-a adăugat reducerea la jumătate a taxei anuale și anume la 105 florini renani¹¹². Se pare că suma în plus care s-a dat de către comunitate pentru răscumpărarea robotei de 187 florini și 45 de crăituri nu a dezechilibrat deloc armonia economică a micii gospodării. Echilibrul robotei

¹⁰⁸ *Ibidem*, f. 50

¹⁰⁹ *Ibidem*, f. 52 - 53

¹¹⁰ *Ibidem*

¹¹¹ *Ibidem*, f. 54 - 56

¹¹² *Ibidem*, dos. 70, f. 46 - 53

a rămas și el neschimbat și anume: 744 de zile pe an cu animalele și 858 cu palmele, aceasta însemnând că robota efectivă lucrată era de doar 16 zile pe an iar restul zilelor erau răscumpărate cu bani¹¹³.

Tot aici existau oficiile nobilului: vama din Pocsaj, pensiunea *Bajonta*, cârciuma, moara trasă de vite de povară, reședința autorității domeniiale adică a șpanului, grădinile alodiale, toate funcționând în interesul domeniial. Pământurile arabile ale comunității erau împărțite în trei calcaturi, calcatura primă fiind *Bajonta Nyomás*, a doua, *calcatura intermedia* și a treia numită *Lyan Vár*, și însumau, în total, o suprafață de 2872 6/8 iugăre¹¹⁴. Fânațele au fost și ele clasificate în doua calcaturi. Acestea erau situate în locurile numite *Csanalos*, *Apati*, *Nagy Tatár*, *Kis Tatár*, *Hosszu Szigeth*, *Csonkás*, *Kis Bajonta*, *Lore*, *Hosszu Zug*, *Hideg Völgy* fiind în suprafață de 510 3/8 iugăre¹¹⁵. Pădurile erau împărțite pe patru suprafețe : *Kis Ternyő*, *Nagy Ternő*, *Csere* și *Somos* și ocupau 122 7/8 iugăre iar pășunile erau numite *Csonta Szigeth*, *Tóviskes Szigeth* și *Bajonta* ele ocupând 562 2/8 iugăre¹¹⁶.

Conform legii, cârciumăritul era admis timp de trei luni pe an însă, datorită participării iobagilor la amenajarea digurilor de protecție, stăpânul de pământ îi recompensa cu prelungirea acestuia cu încă o lună. Existau pășuni suficiente pentru pășunatul vitelor iar pământul arabil era arat de două ori pe an¹¹⁷. Păduri, în hotarul localității nu erau, fapt pentru care lemnul pentru construcție sau pentru alte trebuințe era cumpărat din altă parte. Locuitorii din Pocsaj care erau supuși Episcopiei romano – catolice de Oradea primeau, periodic, gratuit, material lemnos prin intermediul oficialilor domeniiali iar foc făceau cu trestie. Piața se făcea la Debrecen și la Oradea, care nu se aflau la mare distanță de cele două orașe, unde locuitorii valorificau produsele lor. Cei care se ocupau cu negustoria nu plăteau vamă pentru bunurile pe care le cumpărau. Terenul arabil era împărțit în trei calcaturi dar și în cadrul acestora se cultiva tutunul și cânepa¹¹⁸. Un posesor de pământ arabil, care avea o sesie întreagă deținea, de fapt, până la 54 de metrete de Bratislava. Fânațul aferent unei sesii întregi producea trei căruțe ungurești de fân pe an. Zilele de muncă pe domeniul stăpânului se efectuau au minimum patru vite fiind socotit în zilele de robotă drumul dus – întors. Nona se presta din toate produsele conform vechiului obicei dar cadouri și daturi nu se făceau. Oamenii de aici erau liberi¹¹⁹.

Posesiunea Hosszu Pálly (Ungaria), la 1757, a ocupat un loc important în economia domeniului pentru că și aici se afla un castel, respectiv o reședință nobiliară (aula domeniialis). În fruntea comunității se afla șpanul care – și

¹¹³ *Ibidem*, f. 53

¹¹⁴ *Ibidem*, dos. 73, f. 11 - 12

¹¹⁵ *Ibidem*, f. 13

¹¹⁶ *Ibidem*, f. 14

¹¹⁷ Bársony István, Papp Klára, Takács Péter, *op. cit.*, p. 257

¹¹⁸ *Ibidem*

¹¹⁹ *Ibidem*

avea domiciliul chiar în localitate, judele primar Michael Borok și judele minor Michael Illyes¹²⁰. Urmau ceilalți și anume : paznicii domeniali, paznicul bisericii romano – catolice Andreas Nagy, porcarul Joannes Alföldy, mercenarii (mercenarius) Stephanus Tooth și Samuel Szabo, Michael Szilagy, arendatorul mezelăriei (arendator Ianio) din localitate, paznicii hergheliei, ai vacilor, morarul Joannes Onady, vizitii (agaso) Michael Nagy și Franciscus Prucher dar și alții. În 1760 îl întâlnim pe Gregorius Pap ca vizitiu șef (primarius agaso domenialis) dar și pe vizitii ordinari Nathanael Andrasies și Nicolaus Toth¹²¹. Tot în folosul domeniului își desfășurau activitatea și Laurentius Milbikk, meșterul domenal (faber domeniali) dar și R. Pauli care se ocupa cu sculptura (kőművés)¹²². Iată deci, că existau în localitate o moară domenală (molentinum domeniale prae foribus Aulae) dar și o mezelărie. Alte clădiri importante mai erau hanul domenal (diversorium), poșta (domus Postarum Magistri in fundo domeniale)¹²³, biserica romano – catolică (ecclesiae romano - catholica), casa șpanului, cărciuma, și măcelăria arendată de Carolus Phem și moara Sicca (mola Sicca)¹²⁴. Comunitatea din localitate era de 70 de iobagi și doar trei jeleri deci, aproximativ 300 de locuitori alături de averea lor și anume: 94 de boi, 14 cai, 56 vaci, 63 porci, 60 de oi și capre, 5 stupi de albine, 6 vie în săpători, 147 căble de semănături. Ei dădeau domeniului sub formă de cens 108 florini la care se adăuga 408 zile de robotă cu animale și 198 robotă manuală¹²⁵. În anii următori, respectiv până la 1760, populația domenală a crescut la 82 de iobagi, respectiv la 410 locuitori la care se adăugau și doi jeleri iar animalele din mica proprietate au crescut, per total, cu 10% în condițiile în care toți aveau sesie întreagă. Reducerea censului la 55 de florini pe an a constituit, se pare, un fapt benefic aici, iar zilele de robotă efectuate nu au depășit 16 pe an, în total 558 cu animalele și 294 cu mâinile deci cu mult în creștere față de perioada anterioară. Desigur celelalte zile rămase erau răscumpărate cu suma de 106 florini și 30 de crăițari¹²⁶.

Tot aici, la data de 14 martie 1760, Tabla judiciară superioară a comitatului Bihor (Tabula septemviralis), în prezența vice comitelui ordinar al comitatului Bihor, Gabriel Baranyi de Oradea și Micske, al judeului ordinar nobiliar al comitatului, Franciscus Kőlgyesi și a juratului comitatens Joannes Baliban, au efectuat o detaliere a suprafețelor aparținând diferiților nobili din Hosszu Pálly conform căreia cea mai mare parte a acestora a aparținut lui Dietrichstein și anume 76 de sesii, 28 erau în folosință la Eődönffy, patru la Boldvaian, 4½ la Dolinaian iar trei erau în folosință publică¹²⁷. Independent de acestea, la 1788, suprafața totală arabilă a localității era de 570, 47 holde

¹²⁰ D.J.B.A.N., fond. D.c.S., dos. 69, f. 56 - 58

¹²¹ *Ibidem*, dos. 70, f. 54

¹²² *Ibidem*, f. 54

¹²³ *Ibidem*, dos. 69, f. 60

¹²⁴ *Ibidem*, dos. 70, f. 58

¹²⁵ *Ibidem*, dos. 69, f. 60

¹²⁶ *Ibidem*, dos. 70, f. 54 - 59

¹²⁷ *Ibidem*, f. 76 - 83

și 18 st.p. iar cea de fânațe de 368, 57 holde și 4 st.p.¹²⁸. Toate acestea erau situate în locuri bine cunoscute de către săteni și chiar de aceea au primit denumiri specifice, uneori intraductibile. Astfel, cunoaștem câteva zone în care se afla pământul arabil precum: *Pământul de dincolo de dig*, cel situat în locurile *Jukas halom*, *Folyás megi*, *Mogyoró bokor*, *Filep szállásán*, *Kovács Föld*, *Sombokos*, *Arany part dűlőbe*, *Kis fejtető*, *Nagy Szik*, *Horgas*, *Nagy Lapos* dar și terenuri cu fânațe precum: *Marha Legelő*, în zona dinaintea de baraj, pe dealurile satului, *Szilok elejen*, *Lângă răuri*, *Lângă hotarul de tutun*, în *Zona poienii galbene*, în *Sombókos*, *Vas Sziget*, *Szőlős kert* dar și în hotarul Pállyi¹²⁹ dar și pădure în suprafață de 3304 4/8 holde¹³⁰. Perioada cârciumăritului era de trei luni pe an. Pășunile erau îndestulătoare pentru animalele oamenilor iar pădurea, care se afla în proprietatea nobilului, a fost pusă, uneori, la dispoziția locuitorilor. Cu toate acestea încălzirea se realiza cu trestie și cu paie. Pământul arabil era roditor dar fânațele nu ofereau o sursă suficientă de hrană pentru animale. Produsele din gospodărie erau vândute la piața din Debrecen¹³¹. Arabilul era împărțit în trei calcaturi iar un posesor cu sesie întreagă avea pământ până la 60 de metrete de Bratislava iar suprafața aferentă de fânaț de până la șase căruțe ungurești de fân. Nona se dădea din toate produsele, conform unui vechi obicei, cu excepția produselor de pe intravilane. Nu se dădeau însă daturi și daruri pentru stăpânul de pământ iar oamenii erau liberi¹³².

Localitatea Kakad(Ungaria) era o altă posesiune domenală care, la 1757, avea un număr de 73 de iobagi și 22 de inquilini. Și aici judele primar și cei doi secundari se situau în avangarda comunității după care urmau paznicii domeniali și cei ai bisericii romano – catolice și rutene. Ladislau Barta era morarul posesiunii. Numărul total al locuitorilor era de 365 care dețineau o avere de 76 boi, 43 cai, 90 vaci, 99 porci, 29 stupi, 13 vie în săpători, 158 de câble de semănături. Ei dădeau domeniului, în total, pe an, un cens de 149 de florini la care se adaugă și 516 zile de robotă cu vitele și 411 cu mâinile¹³³. În 1760 numărul iobagilor capi de familie a crescut la 85, deci avem o populație de 425 de suflete, care nu făcuseră, precum în celelalte posesiuni, un progres ce s-a păstrat oarecum același ritm, chiar cu mici regrese în ceea ce privește creșterea animalelor. Și ei efectuau robota de numai 16 zile pe an dar răscumpărau celelalte zile cu șase florini și 48 de crăitări și, respectiv, 139 de florini și 3 crăitări. Robota efectuată, în total, de întreaga comunitate se ridica la 704 zile cu animalele și 466 cu palmele¹³⁴.

În cadrul localității existau, pe lângă terenurile folosite pentru agricultură și cele care aparțineau în mare parte domeniului sau oficialilor lui, și terenuri

¹²⁸ *Ibidem*, dos. 72, f. 183 - 184

¹²⁹ *Ibidem*, f. 190 - 199

¹³⁰ *Ibidem*, dos. 73, f. 23

¹³¹ Bársony István, Papp Klára, Takács Péter, *op. cit.*, p.236

¹³² *Ibidem*

¹³³ D.J.B.A.N., fond D.c.S., dos. 69, f. 62 - 69

¹³⁴ *Ibidem*, dos. 70, f. 60 - 64

comune de care beneficiau, în general, iobagii. În Kakad, de exemplu, cimitirele erau separate pe criterii etnice și religioase astfel că cimitirul rușilor era separat de cel al maghiarilor¹³⁵. Alte locuri și teritorii populare din localitate erau: *Pășunea găștelor*, *Pădurea cea mare (Nagy erdő)*, *Pășunea comunală*, *Lacul din apropierea dealurilor*, care era furnizorul de pește, *Fănațul croatului (Horváth kaszáló)*, mocirlele dar și livada (rét) care se afla între pădure și hotarul localității Leta – Mare¹³⁶. La 25 iulie 1786 existau deja 141 de iobagi dintre care 109 aveau fânațe în folosință¹³⁷. Aici însă problema grădinilor nefolosibile i-a determinat pe iobagi să adopte varianta exploatarei fânațelor. Primele erau necorespunzătoare datorită pământului nisipos din care erau alcătuite și erau folosite în special pentru cultivarea zarzavaturilor și a tutunului¹³⁸. Dintre oficialii posesori de terenuri din localitate îl putem aminti pe șpanul Somogy Mártonffy, care, la 25 iunie 1787, deținea, în obor, cinci câble de teren arabil, tot atâta suprafață de pădure de stejar, o porțiune de nouă câble de teren arabil de-a lungul drumului sării, în sus spre Leta – Mare două câmpuri de câte șapte câble, de-a lungul drumului către Diosig trei câble iar mai sus de Almoșd un câmp mic (kis hegy) de șapte câble de teren. Dar proprietatea acestuia se continua cu deținerea unor terenuri cultivate cu tutun și cu cânepă așa cum au fost cele dispartate prin localitate de 1 ¼, ¼ și trei vici, cele de lângă spital de ¼ vici la care se adaugă intravilanele și extravilanele de dincolo de dig¹³⁹. Tot în același an apar în conscrieri școala reformată și preotul împreună cu proprietatea funciară dar și o parohie ruteană în frunte cu preotul Andreas Mihályi și cu cantorul Ladislau Almosi¹⁴⁰.

La 17 decembrie 1770, locuitorii din Kakad, în frunte cu judele primar Kovács János, au făcut unele declarații privind foloasele pământului din localitate¹⁴¹. Conform acestora, putem constata că pământul era de bună calitate producând recolte de grâu de două ori pe an dar și seară. Nu de puține ori parcele de arabil ale locuitorilor au fost puse în pericol de către inundații, care produceau pagube semnificative și de aceea fânațul a fost scutit de taxe. Odată obținut, plus produsul agricol era pregătit pentru vânzare, mai ales în târgurile din Săcuieni și Diosig, care se găseau doar la depărtare de o milă dar și la Debrecen, care se găsea la trei mile depărtare și unde produsele se puteau vinde foarte bine. Pășunile erau îndestulătoare pentru comunitate iar, înainte de prima coasă, se dădea drumul animalelor la păscut, ulterior, acestea adăpându-se cu apă de calitate din izvoarele satului. În comună exista și pădure care se afla în proprietatea stăpânului de pământ, care dădea, periodic, voie oamenilor să adune lemne căzute și crengi uscate pentru foc. În cazul în care iobagii aveau nevoie de o mai mare cantitate de

¹³⁵ *Ibidem*, dos. 72, f. 26 v.

¹³⁶ *Ibidem*, f. 27

¹³⁷ *Ibidem*, f. 28 - 32

¹³⁸ *Ibidem*, f. 18 - 25

¹³⁹ *Ibidem*, f. 173

¹⁴⁰ *Ibidem*, f. 178 - 180

¹⁴¹ Bársony István, Papp Klára, Takács Péter, *op. cit.*, p. 106 - 108

lemn pentru construcții sau pentru încălzire, ei puteau cumpăra din pădurea stăpânului care le asigura drumul de acces pentru transportul acestora¹⁴². Tot legat de pădure era și ghindăritul de care porcii domeniali beneficiau din belșug dar și animalele iobagilor aveau acces în păduri, cu îngăduința stăpânului și în schimbul unei taxe obișnuite.

Cea mai mare parte a terenurilor arabile ale localității se găseau în prediul Sárffó, după care nu se plătea decima regală. Necesitățile familiale se completau și din producția grădinilor de zarzavaturi și de varză, grădini care nu existau decât în intravilan dar, uneori, legumele se mai cultivau și la terminalul terenurilor înșămânțate cu tutun, însă numai pentru nevoi proprii. Cultivarea tutunului a luat un având mare iar comercializarea lui se întindea până la Pesta. Regimul folosirii trestiei nu era reglementat, deci iobagii aveau dreptul să utilizeze, mai ales pentru construcții de acoperișuri, în mod liber această resursă.

Pe lângă munca pe sesia lor și în propriile gospodării, oamenii mai aspirau și la unele slujbe pe alte pământuri pentru a obține o sursă de venit în plus. Prin urmare, o parte din aceștia plecau la lucru, ca diurniști, pe dealurile cu vii din Diosig și Săcuieni, care ofereau locuri de muncă pentru săpători. Și în Kakad exista cârciuma domenală care funcționa de la Sfântul Mihai până la anul nou, stație de poștă, moară de apă și moară uscată. Pământul arabil al comunității domeniiale, în afară de cel din prediu, era sub 14 câble împărțit în două calcaturi iar din produse se dădea nona către stăpân. Fânațul era lucrat de 22 de cossași de la care autoritatea domenală avea pretenția să efectueze transport gratuit pentru oficialii care erau în interes de serviciu, cu caii proprii. Cu toate acestea, fânațurile erau sărace pentru că fânul creștea amestecat cu trestie, iar din această cauză oamenii aduceau fân din hotarele învecinate iar pe cel local îl foloseau pentru iernatul animalelor. De remarcat era și faptul că, în Kakad, nu exista teren arabil lăsat în paragină. Pământul era destul de bun, gras, iar cei care făceau parte din categoria posesorilor cu sesie întreagă aveau pământ în suprafață de 40 de metrete de Bratislava și fânaț de patru cossași. Pământul se redistribuia în fiecare an. Referitor la cărăușie, timpul de transport de poveri cu vitele se lua în socoteală la numărul zilelor de prestare al servituților iar, în cazul în care drumul era parcurs fără poveri nu se punea la socoteală ziua de lucru. Decima se dădea din toate produsele (grâu, porumb, orz, ovăz, mazăre, tutun, varză, linte, albine, miei etc.) cu excepția celor din prediul și de pe intravilane. Interesant era însă finalul delarației localnicilor domeniali: *noi toți suntem oameni liberi*, afirmație care se regăsește în toate declarațiile¹⁴³.

Abrămuțul era o posesiune mai mică, cu 53 de iobagi și 10 inquilini, deci cu o populație de aproximativ 265 de locuitori. Chiar și aici notarul și șpanul aveau un domiciliu provizoriu iar judele minor Nestorius Szarka și judele primar Stephanus Hajdu dețineau autoritatea locală. Și aici proprietatea

¹⁴² *Ibidem*, p. 107

¹⁴³ *Ibidem*, f. 108

domenială era supravegheată de o serie de paznici angajați¹⁴⁴. Cu toate că, era aparent nesemnificativă, comunitatea din Abrămuț plătea către domeniu o taxă anuală de 101 florini renani și deținea, în total, 66 de boi, 10 cai, 47 de vaci, 72 porci, 11 oi și capre, 9 stupi, 56 de vie în săpători, 79 câble de semănături¹⁴⁵. Se pare că reglementarea urbană de la 1759 nu a priit localității pentru că, până la anul 1760, populația nu a crescut deloc iar animalele din gospodărie s-au împuținat cu toate că censul a scăzut la 48 de florini¹⁴⁶. În schimb au crescut obligațiile față de domeniu prin majorarea zilelor de robotă la 400 cu animalele și 394 cu mâinile. Nici aici, nici un iobag cu sesie întreagă dar nici din cei câțiva cu jumătate de sesie nu au efectuat mai mult de 16 zile de robotă pe an iar restul se răscumpăra cu sume între un florin și doi florini și 42 de crăițari¹⁴⁷. Agricultură se realiza aici pe terenuri agricole care fuseseră împărțite și clasificate în funcție de calitatea lor. Astfel, existau mai multe suprafețe de teren arabil în diferite zone precum *terenul din jurul Curții, în Szűrű kerthe, în Nagy mező, cel de pe Pusztá Szőlő, cel de pe câmpul de lângă baraj, în Csepegő oldal*, parcele nu foarte de calitate pe care se cultiva porumb dar și cele de calitate: *Terenul morii*, cel care era așezat de-a lungul drumului principal, cel al pensiunii satului și cel din locul numit *Murkoss*, cultivate tot cu porumb¹⁴⁸. Și situația fânațelor a fost consemnată în 28 iunie 1789 de către Véger Márton, director al posesiunii, după cum urmează: pe terenul morii și în locul numit *Csepegő oldal* se aflau parcele neproductive iar în fânațul din livadă, în *Berettyon* și lângă pădurea Berettyon-ului se aflau fânațele de calitate. Tot în locul numit *Csepegő oldal*, lângă mlaștinile din Făncica și lângă fânațul din livadă se aflau zone cu trestie și *Nagy erdő* (pădurea cea mare)¹⁴⁹.

În anul 1799 a fost efectuată o conscriere a localității din punct de vedere al utilizării și importanței pământului. Domeniul își menținea aici propriile surse de venit cum ar fi pensiunea din extravilan situată pe drumul poștei, cârciuma din extravilan pe drumul lui Petru, cârciuma din intravilan, moara de apă alimentată de râul Berettyó (mola aquatica) și pământul arabil împărțit în două calcaturi¹⁵⁰. Prima calcatură se întindea până la hotarul localității Făncica iar cea de a doua până la locul numit *Valea lui Petru* și cuprindeau o suprafață de 742 6/8 iugăre¹⁵¹. Fânațele erau situate de o parte și alta a râului Berettyó în suprafață de 358 6/8 iugăre iar pășunile între calcaturi erau pline de stufăriș în suprafață de 200 3/8 iugăre; pădurile erau de bună calitate și ocupau 542 6/8 iugăre iar viile (vinetum) *Nagy Hegy* și *Csermaj* erau destul de mici¹⁵². Calitatea

¹⁴⁴ D.J.B.A.N., fond D.C.S., dos. 69, f. 70 - 74

¹⁴⁵ *Ibidem*

¹⁴⁶ *Ibidem*, dos. 70, f. 66 - 69

¹⁴⁷ *Ibidem*

¹⁴⁸ *Ibidem*, dos. 72, f. 185

¹⁴⁹ *Ibidem*, f. 189

¹⁵⁰ *Ibidem*, dos. 73, f. 9

¹⁵¹ *Ibidem*

¹⁵² *Ibidem*

pământului era diferită în sensul că suprafețele care au fost recent desțelenite, în bună parte cele mai noi, erau mai roditoare, iar în anii în care era o climă medie, chiar fără gunoierie, după o câblă de pământ se obțineau patru sau cinci câble de producție. O bună parte din terenurile mai vechi erau mai slabe și, de aceea, trebuiau mereu gunoiate. Cu toate acestea arabilul era suficient pentru necesitățile locuitorilor¹⁵³. Târgurile săptămânale și de țară se găseau la Marghita unde iobagii își puteau vinde marfa lor, iar în localitățile învecinate se găsea destul de lucru mai ales pentru săpători. Cărciuma era deschisă o jumătate de an. Locuitorii de aici se îndeletniceau și cu transportul sării de la Șimleu, care se afla la trei mile de Abrămuț, la Debrecen. Pădurea care se afla în proprietatea stăpânilor de pământ era utilizată și de săteni, care aveau acceptul de a aduna crengile uscate pentru foc. Dar chiar și tăiatul lemnului era admis însă numai dintr-o anumită parcelă, pentru care nu se plătea nimic¹⁵⁴. Ghindăritul în pădurea domenală era permis numai cu acordul stăpânului, însă mai demult locuitorii își aduceau aminte că se obișnuia ca după fiecare porc bătrân să se plătească câte patru polturași în banii de iarbă¹⁵⁵. Însă, pășunea nu era suficientă pentru comunitate iar cei care transportau sare, cu vitele, o compromiteau. Nici fânașul nu era prea întins, așa încât cei care aveau sesie întreaga, de abia dacă strângeau trei sau patru căruțe de fân iar anotimpul ploios îl afecta prin inundații ale râului Barcău¹⁵⁶. Căraușiile se efectuau cu șase dar și cu doi boi iar decontarea drumurilor se făcea în felul următor: drumul până la Diosig și înapoi, care însemna trei mile, se socotea într-o zi de muncă iar drumul până la Săcuieni, care era de două mile mici, se socotea într-o jumătate de zi de muncă. Drumul dus – întors pentru supușii care se deplasau pe jos, se recompensa prin aceea că, stăpânul de pământ le dădea de mâncare cosașilor în fiecare zi¹⁵⁷. Nona se dădea din toate produsele, conform vechiului obicei, iar alte daruri și daturi nu se solicitau. În Abrămuț nu existau terenuri necultivate iar oamenii erau liberi, în afară de trei persoane care era iobagi pe vecie¹⁵⁸.

Posesiunea Abram era destul de mică, cu numai 15 iobagi, deci aproximativ 75 de locuitori și 3 inquilini. Cu toate că aveau bunuri foarte puține : 10 boi , doi cai, 15 vaci, 11 porci, 20 stupi, 36 de vie în săpători, 18 câble de semănături, nici un iobag nu a efectuat robota sub nici o formă. Comunitatea a răscumpărat această obligație cu 37 de florini renani. La această sumă s-a adăugat și cea de 29 florini taxa anuală¹⁵⁹. Dintre oficiali, aici nu domiciliu numai șpanul domenal Sigismundus Pap. Până în anul 1760 comunitatea a avansat în mod remarcabil prin creșterea cu aproximativ 45 % a efectivelor de animale din gospodărie. Numărul populației s-a ridicat la 26

¹⁵³ Bársony István, Papp Klára, Takács Péter, *op. cit.*, p. 203

¹⁵⁴ *Ibidem*

¹⁵⁵ *Ibidem*, p.203 și 299

¹⁵⁶ *Ibidem*, p. 204

¹⁵⁷ *Ibidem*

¹⁵⁸ *Ibidem*

¹⁵⁹ D.J.B.A.N., fond D.c.S., dos. 69, f. 77

iobagi, deci 110 suflete și rămânea singura comunitate care nu presta sub nici o formă robota. În total locuitorii plăteau 82 de florini și 48 de crăițari răscumpărarea robotei către domeniu și 24 de florini censul¹⁶⁰.

În anul 1787, când deja domeniul era în proprietatea familiilor Sternberg și Saurau, acestea dețineau în localitatea Abram 46 iugăre și 38 de stânjeni pătrați dar și 14 jugăre și 34 st.p. de fânațe. Era amintită și proprietatea preoților reformați de 4 iugăre și 34 st.p. de teren arabil la care se adăugau 3 iugăre și 34 st.p. de fânațe dar și a preoților valahi de 8, 14 iugăre și 2,8 iugăre de fânațe¹⁶¹.

În 24 septembrie 1770, în prezența comisarilor conscriptori Gabriel Barany junior, Nagy Kovács András, Balogh Mihályi, Sörös István, Erdélyi Pál și Franciscus Lakatos, localnicii Gerdan Sándor, Szabó Mihályi și Tóth Mihály în frunte cu judele primar Szabó Péter au făcut unele declarații în ceea ce privește relațiile cu domeniul și potențialul economic al localității¹⁶². Astfel, pământul arabil era împărțit în trei calcaturi și dădea recolte destul de bune dacă era bine cultivat, producând cereale de două ori pe an. Aratul pământului se realiza doar cu patru boi și nu mai puțin de atât pentru că, practic, nici nu se putea altfel iar întreținerea lui se făcea cu ușurință pentru că existau drumuri de acces pentru acest lucru. Fânațul, de asemenea, era de calitate foarte bună fiind de ajuns doar pentru vitele din localitate dar și pășunile produceau iarbă care putea fi cosită de două ori pe an dar erau mai puțin întinse fapt pentru care mai mulți oameni au arendat pășuni din hotarul altor localități¹⁶³. Localitatea mai avea un fânaț separat, de 12 cosași, din care nu se plătea nimic pentru stăpânul de pământ.

Produsele locuitorilor erau de calitate și se comercializau în târgurile săptămânale și de țară de la Marghita, care se afla la numai o jumătate de oră de mers pe drum destul de bun. Sursele de apă erau și ele foarte bune și erau folosite la adăpat animalele dar și la spălatul cânepii iar moara de apă era situată la marginea satului și era folosită de toți. Pământul din intravilane era cultivat cu pușini pomi fructiferi dar mai ales cu varză, sfeclă, zarzavaturi, ceapă și altele. Hameiul era și el cultivat dar numai pentru consumul propriu. Dealurile cu vii dădeau un vin de calitate superioară iar aici găseau de lucru mulți săpători. Cărciumăritul ținea trei luni pe an. Dar, în Abram, nu exista pădure, fapt pentru care nu se puteau procura ușor lemne pentru încălzit sau pentru construcții. De aceea localnicii cumpărau lemne din pădurile învecinate ale Ciutelecului sau ale Bogeului, care se aflau la numai o jumătate de oră de mers. Pentru aceasta fiecare proprietar de vite plătea câte doi florini anual. O altă problemă o reprezenta râul Barcău, care trecea pe lângă pământurile localnicilor, albia acestuia fiind îngustă și murdară iar primăvara se revărsa peste un sfert din fânațe producând pagube, dar nu în fiecare an.

În Abram, cel care era considerat posesor cu sesie întreagă deținea pământ arabil în suprafață de până la 28 – 30 metrete de Bratislava dar și un fânaț

¹⁶⁰ *Ibidem*, dos. 70, f. 70 - 72

¹⁶¹ *Ibidem*, dos. 72, f. 182

¹⁶² Bársony István, Papp Klára, Takács Péter, *op. cit.*, p. 94 - 95

¹⁶³ *Ibidem*

care producea cam 5 – 6 căruțe de fân pe an. Cei care executau zile de robotă la arat sau la cărăușie lucrau cu nu mai puțin de patru vite de tracțiune iar cei care efectuau zilele cu palmele și aveau de mers mult drum pe jos, nu li se considera timpul pierdut în folosul stăpânului de pământ. Nona era și ea reglementată și se dădea din toate produsele pământului, conform unui mai vechi obicei ca și la alți stăpâni de pământ. Alte obligații față de domeniu, daruri și daturi în bani sau pentru bucătăria nobilului nu se pretindea în perioada respectivă dar nici nu s-a obișnuit să se dea niciodată. Conform declarațiilor reprezentanților comunității, contele Dietrichstein nu avea pe proprietatea sa din Abram decât doi iobagi(iobbagio), toți ceilalți considerându-se oameni liberi(szabadmenetelű emberek)¹⁶⁴.

În 1799, pentru folosul domenal funcționa, în Diosig, cârciuma din intravilan și curia domenală în care domicilia șpanul. Pământul arabil era împărțit în trei calcaturi în suprafață de 306 iugăre¹⁶⁵. Fânațele erau împărțite pe două clase: *Felső Rét* și *Alsó Rét* iar în cadrul fiecăreia în cinci segmente, în suprafață de 194 6/8 iugăre iar pădurile se întindeau pe 194 6/8 iugăre¹⁶⁶. De localitatea Pocsaj țineau și prediile Gyapoly și Kerekegyhaza care puneau la dispoziția domeniului o moară de apă și un heleșteu, grădini alodiale și terenuri arabile în suprafață de 295 iugăre împărțită în parcelele : *Muszka Rét*, *Pigyerő Rét környéke*, *Matska nyuzo melyéke*, *Esztero Kólsó mellyéke*, *Tinka Szigeth*, *Kelemen Eleje*, *Kelemen Szigeth*, *Hernek*, *Nagy Rosa si Kis Rosa Szigeth*, *Kaposztás Szigeth*, *Gyoma Szigeth mellyéke*, *Mester Rét környéke*, *Szil Erdő környéke*, *Béka Rét környéke*, *Lynkas Halom et Hoszszu Rakotyás mellyéke*, *Görbe Rét*, *Belső Horgas*, *Butsu Zug*, *Fűlek Tó Szigeth*, de –a lungul *Kúlsó horgas*, de-a lungul pășunilor¹⁶⁷. Fânațele aveau și ele un rol important și de aceea evidența lor a fost ținută cu mare atenție. Astfel, în zona livezii *Berettyo* erau fânațe în suprafață de 1045 2/8 iugăre¹⁶⁸. Pădurile (sylvae) *Szél Erdő*, *Körtelyves*, *Szent Lélek erdő*, *Szardo Hegy*, *Száraz erdő*, *Mogyoros* și *Csonkás erdő* ocupau 250 de iugăre iar pășunile 1124 5/8 iugăre. Un alt prediu era *Kasza* care nu oferea nimic către domeniu și care deținea în componența sa teren arabil de aproximativ 1029 iugăre, parcelele de fânaț *Nagy Gyűrűs*, *Fővényes Sziget*, *Mogyoros Sziget*, *Ertellen Sziget*, *Arpás Sziget*, *Poros Tisztája*, *Szina Rét*, *Cserej*, *Kovács Sziget* dar cele situate între terenurile arabile *Gémes To környéke*, *Harom Agu Tó melyéke*, *Reptzés Tó mellyéke*, *Véres Rét mellyéke*, *Kotymán mellyéke*, *Czigány Tó mellyéke*, *Gyoma Székje*, *Gyoma Oldala*, *Gyoma Zugja*, în suprafață de 194 2/8 iugăre¹⁶⁹. Al patrulea prediu, care ținea de *Hoszu Pallyi*, era *Kisfejerő* al cărui pământ arabil și fânațe erau, de asemenea, împărțite în calcaturi. În prima calcatură de pământ arabil

¹⁶⁴ *Ibidem*, p. 95

¹⁶⁵ D.J.B.A.N., fond D.c.S., dos. 73, f. 10

¹⁶⁶ *Ibidem*

¹⁶⁷ *Ibidem*, f. 14

¹⁶⁸ *Ibidem*, f. 17 - 19

¹⁶⁹ *Ibidem*, f. 18

numită *Akasztó Halom* erau incluse parcele în suprafață de 605 6/8 iugăre. Cea de – a doua calcatură *Bajonta járás* avea 743 1/8 iugăre iar cea de – treia *Too Kőz* dar care cuprindea și fânațe avea 729 1/8 iugăre¹⁷⁰. Tot aici mai erau menționate și unele terenuri, de întindere mică, respectiv pășuni care erau folosite la întâmplare (...terreni pro pascuo semper libero usuari) dar și unele locuri care nu aveau nici o întrebuintare precum au fost: *Nagy Lapos*, *Erdő Rét*, *Rátz Rét*, *Fejer Tóó*, *Kenyér mező* și *Nagy Kotzoga*¹⁷¹.

În total domeniu prelua, în anul 1757, de la orașul Diosig, împreună cu posesiunile, o taxă de 1518 florini renani, 53 de florini reprezentând răscumpărarea robotei, 3666 de zile de robotă cu animale și 5355 de zile de robotă manuală¹⁷². În 1760 populația domeniului Diosig ajungea la aproximativ 4875 de locuitori care dețineau în gospodăriile lor 612 boi, 377 cai, 437 vaci, 505 oi și capre, 145 stupi, 1431 vie în săpători, 1200 câble de semănături, care luați împreună, plăteau către domeniu 4292 zile de robotă pe an cu boii și 7346 de zile cu palmele la care se adăuga răscumpărarea robotei cu 311 florini și 36 crăițari și, respectiv, 1370 florini și 13 ½ crăițari dar și censul de 810 florini¹⁷³.

Pentru anul 1765 situația la Diosig a rămas cam aceeași ca și până atunci. Modificările care apar în conscrierea următoare nu reprezintă deloc un avans remarcabil. Din contră, numărul nobililor armaliști nu a mai crescut dar a crescut puțin numărul animalelor din gospodăriile lor. A scăzut de asemenea numărul zilelor de robotă manuală concomitent cu creșterea procentului la răscumpărarea obligațiilor¹⁷⁴. Și situația iobagilor a rămas cam aceeași atât din punct de vedere al populației cât și al menținerii proprietății și obligațiilor¹⁷⁵. De remarcat este faptul că nici la 1765 nici unul dintre iobagi nu efectua mai mult de 16 zile de robotă atât cu animale cât și cu palmele chiar dacă aveau aproape toți sesie întreagă, iar răscumpărarea zilelor ce rămâneau până la 52 se raporta la numărul de animale de tracțiune al țăranilor astfel că cel care avea șase boi plătea doi florini și 30 de crăițari pe an către domeniu¹⁷⁶. În cadrul posesiunilor s-a înregistrat însă un avans generalizat mai puțin în rândul populației cât în rândul animalelor din gospodării. Aproape la toate rubricile apar modificări ascendente în ceea ce privește situația proprietății¹⁷⁷. Se remarcă, totuși, localitatea Abram care nu presta nici la 1765 sub nici o formă robota¹⁷⁸.

Dacă dorim să privim în ansamblu, domeniul Diosig, la 1765, avea o populație de 1056 de numere de case din care 942 iobagi, aproape toți cu sesie întreagă și 114 inquilini, deci aproximativ 5280 de locuitori împreună

¹⁷⁰ *Ibidem*, f. 23 – 24

¹⁷¹ *Ibidem*, f. 25

¹⁷² *Ibidem*, dos. 69, f. 78

¹⁷³ *Ibidem*, dos. 70, f. 74 – 75

¹⁷⁴ *Ibidem*, dos. 71, f. 1 – 4

¹⁷⁵ *Ibidem*, f. 8 – 51

¹⁷⁶ *Ibidem*

¹⁷⁷ *Ibidem*, f. 52 – 81

¹⁷⁸ *Ibidem*, f. 78 – 80

cu gospodăriile lor: 662 boi, 470 cai, 509 vaci, 926 oi și capre, 82 stupi, 1626 vie în săpători, 1435 câble de semănături. Toată această proprietatea impunea prestarea către domeniu a unui număr de 4404 zile de robotă cu animalele și 7550 cu palmele¹⁷⁹. Din răscumpărarea robotei s-au obținut 378 florini și 36 crăițari și, respectiv, 1446 florini și 56 crăițari dar și taxa anuală de 856 florini¹⁸⁰.

Despre domeniul Săcuieni informațiile documentare vin puțin mai târziu, adică la 1764, de când există și prima conscriere¹⁸¹. Organizarea era asemănătoare cu cea a domeniului Diosig. Și aici exista un castel domenal, casa notarului, casa vameșilor, cea a inspectorului dar și poșta. Aparatul de conducere domenal și comunitar era format din juzii primari, Andreas Kulyár și Andreas Kis Fejer, juzii secundari, Stephanus Füleki, Joannes Orbány și Georgius Mihályi, șpanul Franciscus Bokor și administratorul Franciscus Pap. Avem, apoi, o întreagă serie de paznici domeniiali precum cei care supravegheau ciurdele, porcii, caii, apoi pescari, vizitii, cărciumari, rotari, învățători dar și un medic¹⁸². Trebuie să amintim și faptul că această conscriere și, de fapt, toate celelalte care îi urmează analizează separat orașul Săcuieni paralel cu Székely Város, un alt oraș care, de fapt, reprezenta aceeași comunitate¹⁸³. În comparație cu celălalt domeniu populația din Săcuieni era mai săracă. Aici erau distribuite un număr de 150 sesii întregi și 35 jumătăți de sesii iar numărul locuitorilor era de aproximativ 925. Gospodăriile acestora erau alcătuite din 142 de boi, 60 cai, 110 vaci, șapte oi și capre, 440 de vie în săpători și 308 câble de semănături. În general, toți iobagii efectuau un număr de 16 zile de robotă cu animalele sau cu palmele, ceea ce rămânea de efectuat era răscumpărat iar taxa anuală era de un florin¹⁸⁴. În Székely Város domeniul avea 86 de sesii întregi și opt jumătăți de sesii. Populația era de 470 de oameni cu averea lor de 42 de boi, 30 cai, 53 vaci, 80 oi și capre, 109 vie în săpători și 99 de câble de semănături¹⁸⁵.

La 8 decembrie 1770, localitatea Săcuieni a beneficiat de o descriere generală. Pământul arabil era destul de roditor, împărțit în două calcaturi, și dădea două recolte de grâu pe an. Secară însă nu se cultiva. Pământul nu era parcelat pentru că în fiecare an terenurile se redistribuiau potrivit calității acestora iar cei care posedau o sesie întreagă aveau aproximativ 50 – 52 metrete de Bratislava și fânaț în suprafață de 7 – 8 cosăși. Fânațul era corespunzător, potrivit pentru furajarea și îngrășarea vitelor cu excepția parcelei situate pe malurile Eriului, care, din cauza repetatelor inundații, fusese scutit de impozit¹⁸⁶.

¹⁷⁹ *Ibidem*, f. 80 – 81

¹⁸⁰ *Ibidem*

¹⁸¹ *Ibidem*, dos. 74, f. 1 – 70

¹⁸² *Ibidem*, f. 1 – 10

¹⁸³ *Ibidem*, f. 1 – 2 și 16

¹⁸⁴ *Ibidem*, f. 14 – 15

¹⁸⁵ *Ibidem*, f. 22 – 23

¹⁸⁶ Bársony István, Papp Klára, Takács Péter, *op. cit.*, pp. 168 – 170

Efortul iobagilor era răsplătit prin organizarea unor târguri săptămânale și de țară la care se adaugă și târgurile de vite care se țineau la Marghita și care se găsea la două mile distanță de Săcuieni, locuri unde oamenii își puteau compara și vinde marfa în schimbul unor sume de bani. Pășunile erau corespunzătoare cu iarbă bună și suficientă pentru hrana animalelor care erau trimise la pășunat înainte de coasă. Calitatea acestora era dată și de faptul că râul Eriu traversa hotarul orașului unde se mai găseau și alte multe izvoare cu apă bună. Tot în hotarul orașului și găseau și dealurile cu vii care dădeau un vin foarte bun și care se păstra în pivnițe special amenajate. Iobagii din satele învecinate veneau aici la lucru, ca zilieri, la săpatul viilor¹⁸⁷. Cu excepția dealurilor *Nagy Vecsér* și *Valea Csér*, de pe celelalte dealuri, care se găseau în prediul Tulogd, din cele mai vechi timpuri nu se percepea decima regală. De aceea, iobagii, în unele cazuri, plantau la marginea viilor pomi fructiferi. Cărciuma era deschisă între sărbătoarea Sfântului Mihai și până la Sfântul Gheorghe.

Stăpânul de pământ avea pădure atât în localitate cât și în afara acesteia. Cu aprobarea lui, iobagii își duceau porcii la ghindărit în pădurile domeniiale în schimbul unei taxe preferențiale pentru localnici iar pentru străini se percepea suprataxă.

Dintre celelalte produse care se cultivau putem aminti hameiul, legumele care se cultivau numai în grădinile de zarzavaturi, trestia, care se folosea în mod liber de către toată lumea. Pământul arabil împărțit la iobagi nu depășea șapte câble pe familie din care nobilul lua a noua parte. Mărimea fânățului orașului, dat în folosință, era de 40 de cosași pentru care supușii erau obligați să efectueze, cu caii orașului, cărașia pentru oficialii domeniiali¹⁸⁸. Drumul pentru efectuarea cărașiei, nu se lua în considerare dacă carele nu erau încărcate. Cei care aveau vite de tracțiune își aduceau lemne pentru foc de pe domeniile învecinate, care se găseau cam la o jumătate de milă depărtare, pe când cei care nu aveau cu ce să le transporte își aduceau crengi din pădurea domeniială proprie. Stăpânul de pământ prelua a noua parte din produsele pământului (vin, grâu, orz, ovăz, porumb, linte, mazăre, cânepă, varză, albine și miei) cu excepția produselor care se obțineau în intravilan. Decima regală nu se dădea decât din vin și aceasta numai din vinul produs din viile de pe dealurile *Nagy Vecser* și *Valea Cser*. Numai în cazul în care stăpânul de pământ venea să conducă dezbaterile Scaunului de judecată domeniial atunci se percepeau daruri culinare pentru bucătăria nobiliară¹⁸⁹.

Între posesiunile Săcuieniului prima este Cherechiul cu 390 de locuitori, 67 de sesii întregi, 11 jumătăți de sesii și 13 inquilini. Așa cum am observat mai sus, situația posesiunilor erau net superioară reședinței de domeniu, respectiv orașelor. Astfel, și în Cherechiu gospodăriile cuprindeau, în total, 102 boi, 61 de cai, 68 vaci, șase stupi, 148 de vie în săpători, 195 câble de

¹⁸⁷ *Ibidem*, p. 168

¹⁸⁸ *Ibidem*, p. 169

¹⁸⁹ *Ibidem*, p. 170

semănături și efectuau mai mult robota cu animalele decât cu palmele¹⁹⁰. Și aici avem o serie de paznici domeniali, pe judele primar și cel secundar, pe învățătorul Micháel Mészáros dar și un clopotar și șpanul Cherechiului care domicilia acolo. Și aici exista o cârciumă dar și casa notarului, care nu a fost însă menționat între conscriși¹⁹¹. Pământul arabil, în proporție de 90% era roditor fiind împărțit în două calcaturi de categoria întâi care produceau grâu de două ori pe an. Aproximativ 10% din arabil era inclus în clasa a doua și era de calitate medie. În timpul anotimpurilor ploioase, arabilul, care se întindea până la malul Eriului, era inundat pe a 16 – a parte din total. Secară nu se cultiva. Fânașurile produceau fân suficient pentru îngrășarea vitelor. Cam a șasea parte din acestea, în special cele care erau situate pe malurile Eriului, erau scutite de taxe din cauza inundațiilor frecvente, care produceau pagube mari¹⁹². Suprafața totală a fânașului localității se întindea pe două calcaturi, adică pe o întindere de 40 de cosași. Produsele localnicilor erau vândute în târgurile săptămânale și de țară de la Săcuieni, care se afla la o distanță de o jumătate de oră dar și la Marghita, la distanță de o milă existând și drumuri corespunzătoare. Iarba de pe pășuni era bună și folosită de vitelor care erau lăsate la păscut după ce se cosea. Stăpânul de pământ avea și pădure în localitate și, de acolo, la cerere, localnicii duceau lemne de foc și pentru construcții. Cei care nu aveau animale de tracțiune adunau crengi uscate și le trăgeau după ei, pe drum, până acasă. Cultura strugurilor ocupa un loc important în economia comunității, dealurile cu vii dând un vin de bună calitate. Pădurea cea mică, în momentul sezonului de ghindă, era pusă și la dispoziția animalelor localnicilor, dar numai dacă porcii domeniali fuseseră deja îndeștulați cu ghindă. Decima regală se dădea numai de pe o suprafață de 1/3 din arabil și din recolta de struguri și aceasta din cele mai vechi timpuri¹⁹³. Existau și livezi mici de pomi fructiferi, în special la poalele dealurilor, unde iobagii aveau vii în beneficiul lor personal. Tot în hotarul comunei se cultiva și hameiul doar pentru nevoi proprii iar grădini separate, în afară de cele din gospodăria fiecăruia, pentru zarzavaturi și varză nu existau. Trestia creștea în comună și folosirea ei era liberă. Cârciuma era deschisă de la Sfântul Mihai și până la Sfântul Gheorghe. Cei care făceau parte din categoria celor cu o sesie întreagă, aceia aveau până la 30 de metrete de Bratislava de pământ arabil și fânaș de 7 – 8 cosași. Nobilul nu pretindea daruri sau daturi iar oamenii erau liberi¹⁹⁴.

Și în Albiș, domeniul avea distribuite 83 de sesii întregi și 11 jumătăți de sesii la o populație de 470 de locuitori care avea 146 de boi, 73 cai, 52, vaci, 27 oi și capre, un stup, 331 vie în săpători și 415 câble de semănături. Această posesiune era, de fapt, o localitate mai mică tot cu organizare similară celorlalte

¹⁹⁰ D.J.B.A.N., fond D.c.S. dos. 74, f. 61

¹⁹¹ *Ibidem*, f. 22 – 28

¹⁹² Bársony István, Papp Klára, Takács Péter, *op. cit.*, pp. 117

¹⁹³ *Ibidem*, p. 118

¹⁹⁴ *Ibidem*, p. 119

posesiuni¹⁹⁵. Pământul arabil era de bună calitate, împărțit în trei calcaturi, producând două recolte de grâu pe an¹⁹⁶. Fânașurile erau tot de bună calitate fiind, însă, afectate de repetate ori de inundații. După cosirea acestora, animalele comunității erau lăsate să pască în voie pe parcele. Și iobagii de aici mergeau la târgurile de la Săcuieni și Marghita pentru a-și vinde produsele. Pădurea era în proprietatea stăpânului de pământ, care vindea lemne pentru construcții locuitorilor iar ghindăritul era admis numai în schimbul unei taxe speciale pentru iobagii domeniilor în comparație cu străinii care plăteau mai mult. Încă din cele mai vechi timpuri nu se dădea decima regală din vin și din a treia parte a pământului¹⁹⁷. Grădinile erau cultivate cu zarzavaturi la marginea cărora era semănat și hamei și pomii fructiferi. În Albiș, cei care aveau o sesie întreagă sau mai mult, posedau, de fapt, 54 – 56 de metrete de Bratislava și o livadă în suprafață de patru cosași. Aratul și alte cărașii se efectuau cu patru boi iar decima se dădea din toate produsele. Daruri și daturi nu se percepeau iar oamenii erau liberi¹⁹⁸.

Posesiunea Nagy Léta era, de fapt, cea mai mare așezare, cu cel mai mare potențial al domeniului de la Săcuieni. Aici domeniul avea distribuite 244 de sesii întregi și 25 de jumătăți de sesii. Populația poate fi estimată la 1345 de locuitori la care se adaugă 39 de jeleri cu familiile lor¹⁹⁹. Toți aceștia dețineau 382 de boi, 273 cai, 284 vaci, 1198 de oi și capre, avea 71 de vie în săpători și 753 de câble de semănături. Aici era o populație diversă, alcătuită din maghiari, ruteni și valahi astfel că Georgius Balog era învățătorul ungarilor, Gabriel Pap cel al rutenilor iar Nicolaus Kerekes cel al românilor. Judele primar Andreas Simon era secondat de trei juzi secundari iar funcțiile domeniilor erau atribuite în general paznicilor²⁰⁰. Casa comunității (Domus comunitatis) era la dispoziția acesteia, folosită, probabil, cu diferite ocazii festive sau în care domeniul dorea să înștiințeze oamenii privind anumite noi reglementări; mai erau aici pensiunea, casa arendatorilor greci, casa șpanului, poșta, măcelăria domenală, casa notarului și cârciuma de cognac²⁰¹.

Pământul arabil al localității era roditor, împărțit în trei calcaturi, producea grâu de două ori pe an, însă mai puțin secara. Exceptând unele lunci în care fânul creștea alături de trestie, restul fânașelor dădeau fân de bună calitate, mai ales că parcelele erau situate într-o zonă plină de izvoare²⁰². Fânașul localității era în suprafață de 60 de cosași iar, în urma dării în folosință a parcelor, nobilul nu pretindea altceva decât efectuarea unui regim ușor de cărașie. Târgurile săptămânale cele mai importante erau tot la Diosig și Săcuieni iar cel de țară era la Debrecen, unde iobagii valorificau bunurile

¹⁹⁵ D.J.B.A.N, fond D.c.S., dos. 74, f. 29 – 36 și 61

¹⁹⁶ Bárony István, Papp Klára, Takács Péter, *op. cit.*, p. 22

¹⁹⁷ *Ibidem*, p. 23

¹⁹⁸ *Ibidem*, p. 24

¹⁹⁹ D.J.B.A.N, fond D.c.S., dos. 74, f. 61

²⁰⁰ *Ibidem*, f. 37 – 56

²⁰¹ *Ibidem*

²⁰² Bárony István, Papp Klára, Takács Péter, *op. cit.*, pp. 143 - 145

lor. Pășunile erau îndestulătoare și erau date în pășunat animalelor domeniiale înainte de începerea cositului. Ele erau brăzdate de numeroase izvoare utilizate și pentru adăpatul animalelor. Stăpânul de pământ avea pădure în localitate și permitea localnicilor să intre și să strângă crengile rupte, utilizate apoi pentru încălzire. Uneori, acesta aproba scoaterea chiar a unor cantități mai mari de lemne folosite în construcții²⁰³. O caracteristică a localității, în comparație cu celelalte posesiuni dar și cu specificul zonei, era faptul că aici nu existau culturi întinse de vii pe dealuri ci, numai parțial, în grădinile oamenilor unde se plantau și pomi fructiferi. Separat de grădinile din intravilan, comunitatea domeniială deținea și unele parcele de grădini în hotar, care erau cultivate cu varză. În hotarul localității existau unele terenuri arabile dar și suprafețe mici de vie de pe care nu s-a perceput niciodată decima regală. Oamenii mai înstăriți, care aveau animale de tracțiune se ocupau cu transportul sării de la Șimleu la Debrecen, primul aflându-se la șase mile distanță de localitate. Așezarea era avantajată din punct de vedere al amplasării ei pe un mare drum de țară care avea, automat, implicații economice favorabile. Stăpânul de pământ deținea patru mori seci (puse în mișcare de vite de povară) iar preocuparea accentuată a iobagilor, pe lângă cele firești și necesare, era cultivarea și comercializarea tutunului de bună calitate care ajungea până în părțile vestice ale Ungariei²⁰⁴. Nona se percepea din toate produsele pe care se dădea pământul, în afară de intravilane, iar în locul nonei din vin fiecare iobag plătea către săpânul de pământ 25 de crăițari anual. Alte daruri și daturi nu se percepeau iar în localitate exista un singur iobag (Bérnat Péter), restul declarându-se oameni liberi în prezența inspectorilor comitatensi²⁰⁵.

În posesiunea Valea lui Mihai²⁰⁶, domeniul a distribuit doar 35 de sesii întregi și 42 de jumătăți de sesii la o populație de 385 de locuitori care avea 106 boi, 29 cai, 38 vaci, 26 de oi și capre, 13 vie în săpători și 171 de câble de semănături²⁰⁷. Și aici domeniul avea cârciumă și măcelărie²⁰⁸. Avea, de asemenea, teren arabil în trei calcaturi, fiind roditor chiar dacă nu se prea obișnuia tratarea cu îngrășământ natural. Târgurile săptămânale cele mai apropiate erau la Săcuieni și Marghita, ocazie cu care locuitorii își vindeau mărfurile. Pășunile erau și ele suficiente. Lemnele pentru foc sau construcții se puteau obține din pădurea locală numai cu acordul nobilului dar nu în cantități mari ca și în alte comune unde pădurea era mai întinsă²⁰⁹. Se cultiva hameiul, numai pentru consumul propriu, în intravilane varză, sfeclă,

²⁰³ *Ibidem*, p. 143

²⁰⁴ *Ibidem*, p. 144

²⁰⁵ *Ibidem*, p. 145

²⁰⁶ Despre comunitatea, biserica și școala din această localitate vezi: Apan Adrian, *Contribuții documentare privind comunitățile și bisericile de rit helvetic din localitățile Valea lui Mihai și Suplacul de Barcău*, în curs de apariție la *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Theologia Graeco – Catholica Varadiensis*, 2005

²⁰⁷ D.J.B.A.N., fond D.c.S., dos. 74, f. 61

²⁰⁸ *Ibidem*, 57 – 59

²⁰⁹ Bárony István, Papp Klára, Takács Péter, *op. cit.*, p. 137

zarzavaturi. Se pare că aici domeniul a dat o importanță deosebită cultivării verzei pentru că stăpânul de pământ a împărțit din rezerva sa, suprafețe de teren arabil, la jumătate din posesorii din Valea lui Mihai, pentru a întreține culturi de varză. Dar, inițiativa aceasta nu a avut un prea mare succes pentru că producția, în sine, nu a crescut considerabil²¹⁰. Pe lângă principala sursă de venit care se obținea din cultivarea cerealelor, locuitorii își foloseau grădinile proprii pentru cultivarea tutunului pe care îl vindeau la un preț avantajos, ceea ce constituia o a doua sursă de venit. Datorită faptului că aici creșteau fructe pădurețe, contele a dat voie supușilor la prelucrarea acestora pentru obținerea oțetului. Și cei de aici transportau, contra cost, sare la Debrecen iar cei care-și câștigau existența cu sapa găseau de lucru la viile din Diosig. În comună mai era o cârciumă care aducea venit doar trei luni pe an dar și două mori de apă unde oamenii își măcinau grâul. Fânațele erau destul de puține iar posesorii de sesie întreagă, care aveau și cel mai mult fână, nu puteau aduna mai mult de cinci – șase căruțe de fân pe an, care nu erau nici acestea de calitate pentru că erau amestecate cu stufăriș. Posesorii sesilor întregi aveau teren arabil de până la 38 – 40 de metrete de Bratislava iar aratul și cărăușia nu se puteau efectua decât cu patru boi, de aceea, cei care aveau numai doi boi se asociau unul cu altul pentru a realiza acest lucru²¹¹. Pe domeniul nostru drumul cărăușiei, fără greutate nu era luat în considerare dar pe domeniul contelui Haller István nu se lua în considerare nici drumul cu încărcătură. La fel se proceda și pe domeniul contelui Szentmiklósi Sándor. În localitate nu existau pământuri necultivate dar nici stăpânul nu pretindea daruri sau daturi, iar oamenii, în declarațiile lor, afirmau clar că sunt liberi²¹². Preocupări privind Valea lui Mihai au mai existat dar acestea nu se încadrează deloc în viziunea noastră asupra spectrului economic, social și comunitar ²¹³.

²¹⁰ *Ibidem*

²¹¹ *Ibidem*, p. 138

²¹² *Ibidem*, p. 139

²¹³ Vezi Gheorghe Gorun, *Urbaniul localității Valea lui Mihai (1772)*, în *Crisia*, 1978, pp. 333 – 337 ; de fapt, articolul cercetătorului Gheorghe Gorun, merge pe linia stabilită cu mult înainte de către David Prodan, afirmând: *Poate fi vorba aici de o stare de fapt care constă într-o exploatare feudală mult mai accentuată decât în alte părți ale Transilvaniei și pentru a cărei mascare nu se făceau eforturi prea mari.*

Noi, în demersul nostru, nu vom ține deloc seama de datele oferite prin articolul amintit pentru că acestea nu se încadrează în materialul cercetat din fondul Stubenberg. Considerăm că, de fapt, urbaniul se referă al un alt domeniu și nu la cel al contelui Dietrichstein, dacă ținem seama de faptul că în Valea lui Mihai existau mai mulți nobili și anume: Szlávi Pál, Haller Istvánné, Szentmiklósi András, Silye Péter, Hardicsai István, Osváth Imre, Gencsy Zsigmond vezi Bársony, István, Papp, Klára, Takács, Péter, *op. cit.*, I, p. 335 - 336. Dar acest lucru trebuia precizat de către autorul Gorun. Mai amintim și faptul că cercetătorul nostru și-a schimbat, după câteva decenii, părerile referitoare la problema iobagilor, după ce a cercetat mai amănunțit problematica. Vezi în acest sens: Gheorghe Gorun, *Răscoala lui Horea în comitatul Bihor. Izvoare narative*, I, Presa universitară clujeană, Cluj, 2000, pp. V – XXIII dar și Idem, *Reformismul austriac și violențele sociale din Europa Centrală 1750 – 1800*, Oradea, 1998

În anul 1764, domeniul Săcuieni a obținut, în schimbul pământurilor date în folosință, conform evidenței realizate de către notarul Joannes Vonza Bőszörmény, taxe de răscumpărare în valoare de 90 fl., 36 de cr. și, respectiv, 1263 fl. și 9 cr., 5987 de zile de robotă cu animalele și 4908 cu palmele dar și censul în valoare de 706 florini²¹⁴.

După anul 1760, în comitatul Bihor s-au început unele lucrări în vederea unei noi reglementări, în urma intimatului Consiliului Locumtenențial regal din 3 aprilie 1769. Acest intimat avea la bază o serie de plângeri ale iobagilor, de pe cuprinsul întregului comitat, prin care se demonstra faptul că reglementarea de la 1759 nu s-a aplicat cum trebuie²¹⁵. În urma unui nou intimat din ianuarie 1772 prin care s-au acceptat eforturile de conscriere generală a localităților, de către magistrați, s-a trecut la întocmirea noilor urbarii, generalizate pentru întreg comitatul Bihor, care trebuiau să cuprindă textul general al reglementării, cu mențiunile specifice locului în funcție de clasificare, tabelul nominal al locuitorilor, pe categorii sociale și indicând cantitatea sesiei, suprafața componentelor sesiei și cuantumul obligațiilor feudale (robota, censul și daturile) stabilite după suprafața sesiei și unele observații privind aplicarea normelor urbariale²¹⁶. Acest nou sistem de conscriere a fost adus la cunoștința locuitorilor în anii 1773 – 1774, reglementarea din 1772 fiind, de fapt, identică cu cea din Ungaria de la 1767 și cu cea din comitatul Arad din 1771 – 1772 și din Banat de la 1780²¹⁷. Astfel, pământul arabil măsurat în iugăre sau holde a fost împărțit pe clase după cum urmează: clasa I avea 26 de iugăre, clasa a II – a 28, clasa a III – a 30 iar clasa a IV – a 32, dar și mărimea unui iugăr de pământ varia în funcție de calitatea pământului și anume: 1100 de stânjeni pătrați pentru cel de bună calitate, 1200 stp pentru cel mediu și 1300 stp pentru cel slab²¹⁸. Și suprafața fânașului a fost stabilită numai în funcție de calitatea lui dar, în fapt, mărimea sesiei avea dimensiuni diferite de la o clasă la alta și chiar în cadrul aceleiași clase²¹⁹.

Întrădevăr, începând cu anul 1776 modalitatea de conscriere a bunurilor s-a schimbat la Săcuieni dar, cu toată tevatura provocată de noile reglementări, nu s-au respectat în totalitate instrucțiunile generale de la comitat²²⁰. De exemplu,

²¹⁴ D.J.B.A.N., fond D.c.S., dos. 74, f. 61

²¹⁵ Ana Ilea, Veronica Covaci, *Reglementarea urbarială din comitatul Bihor în a doua jumătate a secolului al XVIII – lea*, în *Crisia*, 1981, p. 131

²¹⁶ *Ibidem*, p. 132

²¹⁷ David Prodan, *Reglementarea urbarială din Banat de la 1780*, în *Anuarul Institutului de Istorie Cluj*, XII, 1969, pp. 295 – 322; Kovács Géza, *Unele probleme privind dezvoltarea agriculturii în comitatul Arad după reglementarea urbarială din 1771 – 1772*, în *Studii. Revistă de istorie*, 4, 1960, p. 239 – 254

²¹⁸ Ana Ilea, Veronica Covaci, *op. cit.*, p. 133

²¹⁹ *Ibidem*

²²⁰ De fapt, comitatul a urmărit permanent, de la jumătatea secolului al XVIII – lea și până în a doua jumătate a secolului al XIX – lea, situația locuitorilor, pentru care a întocmit conscrieri speciale, situația aplicării reglementărilor urbariale, respectarea obligațiilor nobililor care aveau sesii date la iobagi. Vezi în acest sens: D.J.B.A.N., fond *Prefectură – Actele comitatului*, dos. 83, 98, 108, 112, 113, 120, 208, 266, 329, 341, 350, 408, 447 și 556

conscrierea în sine nu era alcătuită conform reglementărilor comitatense, aceasta cuprinzând averea iobagilor (boi și cai), numele capului de familie, mărimea sesiei, calitatea pământului, suprafața în iugăre, suprafața fânațelor, zilele de robotă de efectuat (cu boi sau cu palmele), zilele de robotă rămase, zilele de robotă răscumpărate și încă o rubrică pentru zilele de robotă efectuate cu animalele sau cu palmele și censul, deci, iată că avem 12 rubrici în loc de nouă cât era prevăzut oficial²²¹.

Acțiunea de măsurare a suprafețelor s-a efectuat și pe domeniul nostru, uneori cu dificultate însă. De exemplu, directorul posesiunii Valea lui Mihai, Leleszi János, în raportul său de la 3 septembrie 1786, înaintat inspectorului plenipotențiar al domeniului Săcuieni – Diosig, Vaschicz Francisco, a menționat eforturile sale deosebite în vederea desfășurării măsurătorilor în conformitate cu ordinul Comisiei inferioare comitatense și a Majestății Sale. Totodată directorul posesiunii îl asigura pe inspector de calitatea și perfecțiunea muncii sale cerându-și, în același timp, și salariul restant și manifestându-și dorința de a rămâne pe mai departe director de posesiune. Din raport putem deduce că în Valea lui Mihai măsurătorile s-au realizat întocmai, mai ales datorită zelului directorului mai sus amintit, care, la un moment dat, a cerut ajutorul superiorului său de la domeniu pentru *înfrânarea manifestărilor nefirești de revoltă ale țăranilor pentru că avansaseră asemenea proiecte de viitor, care contravin intereselor domeniului*²²². Totuși, din conținut nu reiese clar care ar fi fost tendințele iobagilor dar, așa cum se poate remarca, au existat unele tensiuni. În luna următoare, respectiv la 18 octombrie 1786, directorul domeniului Diosig, Neger Márton, trimitea un raport către Comisia inferioară comitatensă cu privire la măsurătoare terenurilor menționând toate parcelele măsurate din Diosig și posesiunile sale dar și regretul că nu a putut realiza la timp această activitate. De fapt, juzii locali ai posesiunilor, în special cu cei din Hoszu – Pállyi, au intrat în conflict cu administratorul composesorilor de acolo, care nici măcar nu ieșise în teren pentru măsurătoare. Însă, în momentul în care juzii au adus un taxalist care să se ocupe de măsurătoare a pământului, acesta a fost intimidat în acțiunea lui spunându-i-se că *aceasta nu îl privește pe el ...*. Din cauza unor asemenea contradicții, la care s-au adăugat muncile de toamnă și anotimpul ploios juzii nu au putut realiza, la termen, măsurătoarea pământului cerând amânarea acesteia²²³. La data de 13 aprilie 1787 tot Comisia inferioară comunica domeniului că, întrucât prediul lanca a fost arondat orașului Diosig, măsurătorile și declararea acestora priveau direct domeniul iar orașul Diosig era obligat să aleagă oficialii. Rezultatul măsurătorilor urma a fi declarat de proprietar în prezența unor reprezentanți ai stăpânului de pământ iar terenurile arendate, care nu au proprietar dar sunt sub efectul uzufructului urmau a fi înscrise în proprietatea stăpânului de

²²¹ *Ibidem*, fond D.c.S., dos. 75, f. 1

²²² *Ibidem*, dos. 79, f. 3

²²³ *Ibidem*, f. 29

pământ iar declararea produselor obținute era înscrisă pe numele posesorului, care folosise, în anul respectiv, terenul²²⁴.

Printr-un nou ordin regal, din 6 februarie 1790, s-a decis să fie efectuate noi măsurători de terenuri pentru că se dorea ca taxele să fie stabilite mult mai bine în funcție de situația acestor terenuri. În general, atitudinea însuși președintelui Comisiei inferioare a fost una negativă pentru că, zicea el : *aceasta vine în contradicție cu însăși legea în baza căreia Majestatea Sa conduce statul, ba mai mult, în conformitate cu legea 8 din 1741, nu este îngăduit ca în Dietă nici măcar să fie vorba despre așa ceva. Prin urmare cheltuielile și oboseala aceasta sunt inutile, iar Stările nu vor fi de acord cu aceasta niciodată. S-a hotărât ca nimenia să nu cheltuie cu cei care măsoară terenurile sau cu cei care îi ajută, iar primarii să nu-i sprijine și să nu dea oameni pentru aceasta. Chiar președintele Comisiei inferioare Pongrátz György a declarat că, până când Comisarul șef nu va emite un ordin ferm nu va preda actele cu măsurătorile, care urmau a fi păstrate la Casa comitatului, însă nu în arhivă, până când urmează să se dea noi dispoziții²²⁵. Tot la 6 februarie 1790 Adunarea generală a comitatului Bihor a discutat atitudinea lui Pongrátz György și a hotărât ca, în această acțiune, să se urmeze calea legală și nicidecum să se utilizeze forța chiar dacă, se știa că, intențiile Stărilor erau pentru păstrarea vechilor reguli. S-a decis tot în acea ședință referitor la obligativitatea aducerii actelor de la comune la comitat²²⁶.*

Tot pe fondul acțiunii de măsurare a pământului, directorul posesiunii Cherechiu, Nyéki József, a depus o reclamație, la 6 februarie 1790, la inspectorul domeniului Săcuieni, prin care a relatat comentariile făcute de contabilul Comisiei inferioare Máyer Mihályi. Manifestând o atitudine vehement negativă față de hotărârea imperială, acesta ar fi declarat că : *mai bine să putrezească întreg domeniul pe Gályá decât să ducă la îndeplinire măsurătoarea terenurilor ordonată de către Majestatea Sa. Adunarea generală a comitatului, dorind să analizeze atitudinea contabilului Comisiei, l-a delegat pe primpretorul Szegezdi Ferencz să verifice afirmațiile sale și să întocmească un raport²²⁷.*

Așadar, finalizarea măsurătorilor a fost o operațiune destul de complexă, care a angajat destul de mult potențialul mai multor oficiali și care a durat o bună perioadă de timp. În final, conscrierea domeniului Săcuieni la 1776 a înregistrat noile modificări. Astfel, în posesiunea Cherechiu cei mai mulți iobagi aveau sesie de 3/8 dar și de 5/8 iar destul de puțini cu avut sesia de 1/8 dar existau și iobagi fără nici o sesie²²⁸. În localitatea Albiș, majoritatea aveau între 3/8 și 5/8 sesii dar apar și cei care depășeau o sesie întreagă deci aproximativ 43 – 45 de iugăre²²⁹. În orașul Săcuieni cei mai mulți aveau între 1/8 și 3/8 sesii dar

²²⁴ *Ibidem*, dos. 78, f. 58

²²⁵ *Ibidem*, f. 90

²²⁶ *Ibidem*, f. 91

²²⁷ *Ibidem*, f. 91 v.

²²⁸ *Ibidem*, dos. 75, f. 1 – 5

²²⁹ *Ibidem*, f. 6 - 11

erau și câțiva care aveau 5/8 și chiar depășeau sesia întreagă iar mulți nu aveau pământ în folosință²³⁰. Tot aici locuiau și 18 nou veniți (hospites) care nu primiseră pământ în folosință și nici nu apucaseră să-și întemeieze o gospodărie²³¹. În Valea lui Mihai ponderea sesiilor era de 2/8 dar câțiva aveau chiar 5/8²³². În Orașul Secuilor (Székely Város) media sesiilor era între 1/8 și 2/8 sesii iar, în total, domeniul a distribuit spre folosință 28 1/5 sesii²³³. În posesiunea Leta Mare populația era mult mai înstărită ca în Săcuieni sau în celelalte posesiuni. Media sesiilor în folosință era de 4, respectiv 5/8, domeniul distribuind spre folosință aproximativ 130 de sesii²³⁴. Situația a continuat cam la fel până în anul 1799²³⁵.

La 28 august 1800, inspectorul domenal din Săcuieni îi adresa instrucțiuni speciale de lucru șpanului domenal din Valea lui Mihai. Conform acestora, șpanul trebuia să-i supravegheze pe socotitorii autorizați care lucrau din greu la întocmirea bilanțului final care trebuia să fie absolut corect. Dacă cumva, însă, din nechibzuință sau superficialitate, oficialii ar fi cauzat anumite pagube domeniului, ar fi trebuit să-și răscumpere greșala prin despăgubire datorită faptului că domeniul asigura oficialilor salariul și locuință²³⁶. Tocmai de aceea averea domenală trebuia bine administrată, avându-se grijă de animale iar zilele de robotă să fie administrate în modul cel mai folositor posibil. Datorită faptului că socotitorul principal locuia departe și nu putea fi prezent la toate preluările de cereale și alte produse, cu toate că treierătorii depuseseră jurământul de loialitate față de domeniu, era necesar ca unul dintre paznicii oficiali ai pădurilor să fie în permanență prezent la supravegherea acestora, la sită. Dar și șpanul trebuia să fie prezent la preluarea cerealelor pentru a-l supraveghea pe socotitor, iar dacă el nu putea, să-l însărcineze cu această muncă pe unul dintre paznicii oficiali ai pădurilor urmând ca listele cu cantitățile de produse să se depună la contabilul domenal din Săcuieni iar o altă parte a evidențelor să se dea judei curții²³⁷. Șpanul mai avea și obligația, în calitate de oficial localnic, de a angaja slugi pentru supravegherea vitelor precum și pentru controlul asupra sporului de animale, pentru ca nu cumva să se aducă, din altă parte, animale care nu aparțin domeniului. În caz de incertitudine asupra unor probleme, șpanul trebuia să numere toate animalele și să verifice evidența.

În ceea ce privește reclamațiile și cauzele minore ivite între iobagi, el avea dreptul de a le soluționa pe acestea dar cu bună credință și conștiinciozitate, iar cauzele majore sau cele judiciare era obligat să le înainteze, spre soluționare, avocatului domenal sau judei curții. În cazul în care cineva ar fi sesizat că i-ar fi fost împruținate bunurile sau ar fi fost

²³⁰ *Ibidem*, f. 12 - 21

²³¹ *Ibidem*, f. 21

²³² *Ibidem*, f. 22 - 46

²³³ *Ibidem*, f. 21 - 27

²³⁴ *Ibidem*, f. 28 - 43

²³⁵ *Ibidem*, dos. 76, 76/a, 77

²³⁶ *Ibidem*, dos. 78, f. 145

²³⁷ *Ibidem*

conturbat în posesie (tulburare în posesie) asupra sesiei primite sau dacă i-ar fi fost zălogite sau date în parte terenurile la care avea dreptul, șpanul avea obligația de a efectua cercetări temeinice, pentru fiecare caz în parte, și să facă raport la avocatul domeniului sau la judele curții. Datorită faptului că acolo unde se găseau composesorate, unii oameni obișnuiau să-și aproprie suprafețe domeniiale în mod ilegal, șpanul trebuia să se îngrijească în mod deosebit de respectarea semnelor de hotar ale acestor posesiuni și să raporteze în scris avocatului domeniial sau judeului chiar și cele mai mici evenimente. Pentru toate aceste sarcini șpanul era tras la răspundere iar dacă se constata incompetența lui atunci era schimbat din serviciu. Tot în sarcina sa cădeau și clădirile domeniiale care trebuiau inspectate, atât în exterior cât și în interior, iar dacă locatarul se făcea vinovat de stricăciuni aduse edificiilor trebuia să remedieze paguba; dacă însă paguba era produsă din cauze naturale atunci șpanul repara, pe banii domeniului, clădirea.

În cazul în care trebuia să se deplaseze la distanță, în interesul domeniului, șpanul primea diurnă iar dacă vreo oficialitate mai mare stabilea că, în trecere, servește masa la acesta, cheltuielile respective erau decontate pe bază de chitanță judelei²³⁸. Fiind angajat domeniial, șpanului îi era interzisă orice activitate de comerț sau întreținerea vreunei gospodării separate dar și cărăușia în scopul său personal. În cazul morții unor animale, el trebuia să cerceteze toate cauzele care au dus la aceasta pentru că existau mulți paznici ai vitelor care omorau animalele, în mod deliberat, pentru a se hrăni cu carnea lor. În situația în care se petreceau, totuși, asemenea cazuri, blana sau pielea animalului respectiv trebuia să fie ținută acasă la șpan pentru ca paznicii să nu poată da socoteală cu aceasta de mai multe ori. Zilele de robotă erau stabilite tot de șpan și nu de către notar, fiind nominalizați toți cei care prestau robota separat pe zile cu mențiunea când și ce muncă a prestat pentru ca apoi prefectul sau oficiul contabil să poată face confruntările între situații²³⁹.

Nu trebuie, însă, să credem că pe domeniul nostru toate aspectele legate de viața de zi cu zi se derulau absolut normal, într-o armonie desăvârșită. Si aici, ca și pe alte domenii, nemulțumirile și infracțiunile au luat expresii diverse. De multe ori oficialii domeniiali au procedat dur cu locuitorii. De aceea, iobagii i-au reclamat la comitat sau la autoritatea domeniială superioară lor. Așa a fost cazul lui Paul Mezei, din Diosig, care la 31 ianuarie 1784, l-a reclamat, la consiliul târgului Diosig, pe cârciumarul Ștefan Makra pentru repetatele injurii aduse²⁴⁰. În data de 9 februarie 1784, Mihai și Ștefan Farkas au fost reținuți în arestul domeniial din Diosig pentru bătaie²⁴¹. La data de 5 iulie 1784, Ioan Kis, judele Diosigului, a raportat avocatului domeniial că oamenii care s-au certat cu Emeric Bonis s-au împăcat cu acesta și, deci, anchetarea cauzei nu mai avea nici un rost, pomenind și de un martor care nu mai putea fi convocat pentru că fusese angajat pe domeniul

²³⁸ *Ibidem*, f. 146

²³⁹ *Ibidem*

²⁴⁰ Gheorghe Gorun, *Răscala lui Horea în comitatul Bihor. Izvoare narative*, I, 1776 – 1784, Cluj, p. XXVI, doc. 21

²⁴¹ *Ibidem*, doc. 26

nobilului Komáromi²⁴². La 11 septembrie 1784, administratorul domenal din Nagy Léta, Francisc Bőszörményi, a raportat avocatului abuzurile dirigintelui poștei împotriva domeniului dar și locuitorilor²⁴³. La 25 septembrie 1784, administratorul domenal Matei Fülöp din Hoszúpályi a raportat administratorului domenal din Diosig despre incidentul care a avut loc între locuitori și oficiali pentru că ultimii ar fi dorit să confişte animalele celor dintâi. Cu acea ocazie a fost găsit vinovat juratul Ștefan Kovács, care a fost, apoi, arestat pentru instigare la nesupunere²⁴⁴. În 26 septembrie 1784, același Ștefan Kovács a fost interogată de autoritățile domeniiale din Diosig, prilej cu care a declarat că incidentul menționat anterior nu era decât unul spontan²⁴⁵. Un alt caz era cel din Săcuieni, la 30 noiembrie 1784, când primarului Simeon Varga din Săcuieni i s-a cerut să realizeze unele cercetări împotriva lui Alexandru Kulcsár, care folosisse pușca în apropierea casei lui Iosif Smid²⁴⁶. La 26 decembrie 1784, Constandi Ioanovici, arendaș în localitatea Kakad a denunțat-o pe femeia Sofia care i-a adus acuze nefondate cum că nu și-ar fi plătit obligațiile față de domeniu și față de comitat²⁴⁷. În 30 decembrie 1784 locuitorii din Hoszúpályi au cerut comitatului Bihor să se permită, din nou, libertatea cârciumăritului până la 23 aprilie, un drept al lor care fusese inclus în urbariu dar care era împiedicat de autoritatea domeniială²⁴⁸.

Așa cum se poate constata, cauzele de judecată²⁴⁹ au fost de o mare diversitate și, în contextul anilor răscoalei lui Horea, autoritățile comitatense și domeniiale, atât bihorene cât și cele din comitatele învecinate unde răscoala a atins reale proporții, s-au arătat a fi foarte receptivă la orice formă de manifestare negativă, fapt pentru care cauzele în sine au fost rapid luate în discuție și rezolvate pentru a nu determina alte repercusiuni.

În jurul anilor 1800 Diosigul și Săcuieniul au urmat un drum separat, ca și domenii, după mai bine de 500 de ani de existență împreună. Aceasta se datorează faptului că nobilul conte Zichy Ferencz a cumpărat Diosigul împreună cu posesiunile pe care le-a administrat personal²⁵⁰. Probleme s-au ivit pe parcursul secolului al XIX – lea, în Diosig, mai ales legat de târgurile săptămânale, care au constituit obiectul mai multor procese²⁵¹ dar și privind respectarea regimului obligațiilor feudale. Astfel că, în anul 1828, Diosigul a refuzat plata decimeii²⁵². Este, de fapt, și perioada în care și domeniul Săcuieni decade ca importanță și potențial economic dar nu își încetează activitatea.

²⁴² *Ibidem*, p. XXX, doc. 60

²⁴³ *Ibidem*, p. XXXII, doc. 83

²⁴⁴ *Ibidem*, doc. 90

²⁴⁵ *Ibidem*, p. XXXIII, doc. 94

²⁴⁶ *Ibidem*, p. XLI, doc. 179

²⁴⁷ *Ibidem*, p. XLV, doc. 220

²⁴⁸ *Ibidem*, p. XLVI, doc. 227

²⁴⁹ Noi nu prezentăm cu această ocazie decât foarte puține exemple, urmând ca, în altă parte, să tratăm pe larg această problemă

²⁵⁰ D.J.B.A.N., fond *Domeniul contelui Zichy*, dos. 1 – 11; De fapt, asupra chestiunilor legate de domeniul Diosig, după anul 1800, vom realiza un studiu detaliat în altă parte

²⁵¹ *Ibidem*, fond *Episcopia romano – catolică. Acte economice*, vol. II, dos. 2998

²⁵² *Ibidem*, dos. 3000 – 3003 și 3007

În jurul anilor 1840, domeniul Săcuieni a fost preluat de către familia Stubenberg, mai precis de către Iosif Stubenberg. Acesta, de fapt, a ajuns să vadă și să participe la dezmembrarea unei proprietăți feudale care existase neschimbată de sute de ani.

Chiar dacă domeniile și-au continuat existența sub nobili diferiți, după anul 1800, acest fapt nu a împietat deloc asupra dezvoltării lui ulterioare. Locuitorii și-au continuat viața în mod firesc iar organizarea a rămas aceeași în ambele reședințe de la Diosig și Săcuieni.

În anul 1811, nobilul Sternberg Ádám a înființat o fundație²⁵³ pentru sprijinirea locuitorilor care sufereau anumite pagube cauzate de moartea animalelor sau calamități naturale care îi aduceau pe aceștia în pragul foametei. Iată, deci, că nobilul s-a gândit la viața iobagilor săi chiar și după moartea lui. Chiar dacă domeniul Diosig a trecut la alt nobil, aceasta oferea ajutoare și pentru domeniul Zichy dar și pentru alte persoane importante²⁵⁴. Astfel, la 27 mai 1813, un incendiu a distrus reședința șpanului din Hosszupályi afectând cu acea ocazie mai multe gospodării unde au fost distruse depozitele de cereale dar și mobilierul de la locuințele lui Gyarmati István, Szabó János, Fazekas István, Nouna István, care, apoi, au fost despăgubiți cu diferite sume pentru a-și cumpăra alte produse necesare pentru animale și pentru trai²⁵⁵. La serviciile acestei fundații au apelat, însă, și oameni importanți ai timpului respectiv, care împrumutaseră sume imense, ceea ce ne face să afirmăm, cu toată responsabilitatea, că fundația s-a bucurat de un real prestigiu în societate beneficiind și de un capital masiv. La data de 9 august 1811, din caseria fundației au împrumutat sume cameralul regesc Zichy Ferencz, suma de 9362 florini și 51 2/8 crăițari, la 29 noiembrie Bolms Samuel, secretarul lui Zichy suma de 16000 florini, la 29 noiembrie avocatul domeniul Papánek Sándor, suma de 56 florini și 32 crăițari, la 1 octombrie comitele suprem al Bihorului, Rhédei Lajos, suma de 8000 florini, la 3 octombrie comitele comitatului Esztergom, Battyányi Vincze, suma de 5000 florini dar și vice comitele Bihorului luase suma de 2929 fl²⁵⁶. Sumele respective trebuiau returnate în rate care se întindeau pe parcursul a mai mulți ani. Trebuie să menționăm și faptul că fundația și-a desfășurat activitatea până în anul 1931.

În 1840, dintre persoanele mai importante care împrumutaseră bani îi putem aminti pe nobilii Hállér László, familia Semsey, Miskóltzy Istvánne, Bölönyi László, Battyány József, moștenitorii lui Huszár József, Ganády Ferencz, dar și orașul Oradea și domeniul Diosig²⁵⁷. Tot în același an ajutoare primiseră și mai mulți locuitori din Diosig care-și pierduseră animalele din gospodării pe fondul unor incendii. Cu această ocazie au primit sume de bani localnicii Erdei Mihályi 35 florini, Kovács Ferencz 35 fl, Magyar István 35 fl, Sütő Mihályi

²⁵³ *Ibidem*, fond Prefectură, secțiunea Fundația Sternberg, dos. 1 nenumărat. De fapt, la primele cinci file se află testamentul lui Sternberg și actele de înființare ale fundației

²⁵⁴ *Ibidem*, dos. 1, nenumărat

²⁵⁵ *Ibidem*

²⁵⁶ *Ibidem*

²⁵⁷ *Ibidem*

35 fl, Nagy István 35 fl, Krasznai Istvánné (vaduva) 70 fl, Szűcs Sándor 65 fl, Szabó Ferencz 35 fl, Száv Gáborné 35 fl, Vég Ferencz 65 fl, Tőrő Mihályi 35 fl, Szász Mihályi 35, Déák Imre 65, Szőlőssi János 65, Nagy Mihályi 90, Puskás Pál 35, Szabó Ferenczné 65, Halász György 65, Vastag János 80 de florini, fiecare în funcție de pagubele suferite²⁵⁸. Dar fundația nu acorda numai ajutoare bănești ci și cereale celor care sufereau de pe urma intemperiilor. În 8 iulie 1840, datorită compromiterii culturilor de cereale din Abrămuț 79 de oameni beneficiaseră de ajutoare de 39 de căble și două vici de cereale, ajutor care s-a repetat în martie 1842, când 68 de locuitori primiseră 50 de căble de grâu iar în luna februarie 1842 mai fuseseră acordate 122 de căble și două vici de grâu unui număr de 82 de persoane²⁵⁹. Tot pentru localitatea Abrămuț au mai fost acordate, în 22 iunie 1842, ajutoare de grâu pentru 53 de familii. Ajutoare au solicitat și locuitorii Szabó János, la 16 septembrie 1841, datorită unui incendiu care-i distruse locuința pentru refacerea căreia ar fi avut nevoie de 150 de florini dar și Oláh János, care la 21 august 1841, cerea ajutor pentru distrugerea anexelor sale din cauza unui incendiu.

În luna iulie 1841 datorită condițiilor meteorologice nefavorabile localitatea Abram a fost afectată de intemperii iar recolta de cereale a fost compromisă, fapt pentru care a fost acordată comunității cantitatea de 14 căble și o vică de cereale²⁶⁰. Tot pentru localitatea Abram au mai fost acordate ajutoare și la 25 iunie 1842 când, datorită pagubelor provocate de grindină, 29 de familii au rămas fără recoltă fapt pentru care primiseră ajutoare de șapte căble și o vică de grâu din fundație.

Situația casei fundației era diferită, de la an la an, în funcție de activitatea de credit pe care o desfășura. Astfel, dacă la 1 aprilie 1840, fundația mai avea în casă doar 2384 florini și 43 crăițari iar în decembrie 1841 doar 436 florini și 34 de crăițari, în martie 1843 sumele s-au acumulat, mai ales datorită returnării acestora de către debitori ajungând la 3831 fl. și 27 de cr. Oricum, capitalul fundației era foarte mare dar, așa cum am observat, majoritatea banilor fuseseră împrumutați diferiților clienți.

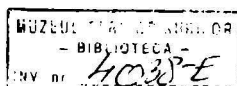
Activitatea acestei fundații a continuat, tot cu același avânt, și-n perioada următoare. Astfel că, la 18 aprilie 1846, Nagy János din Hosszupályi, locuitor în casa nobilului său, a cerut împrumut pentru repararea pagubei produse de către un incendiu pus în mod deliberat. Cu acea ocazie a ars și o casă care se afla în vecinătate²⁶¹. La 22 februarie 1847, pentru a salva comunitatea din Abrămuț de la foamete, 209 persoane primiseră, din silozul domenal, prin intermediul fundației, 20 de căble de cereale. Gestul din februarie s-a repetat și la 10 aprilie același an când, din rezerva domenală, mai precis din darea care se dădea la moară în schimbul măcinării grâului, s-au acordat unui număr de 202 persoane, 12 căble și o vică de cereale. La 24 martie 1847, inspectorul

²⁵⁸ *Ibidem*

²⁵⁹ *Ibidem*

²⁶⁰ *Ibidem*

²⁶¹ *Ibidem*

și, în același timp, casierul fundației, Fleklj Péter, a cerut aprobarea vicecomitelui Bihorului pentru acordarea unor ajutoare către jelerii care trăiau la limita existenței. În viziunea lui trebuia să se acorde celor foarte săraci 3/8 câble de cereale iar celorlalți 2/8 câble²⁶². La 26 aprilie 1847, locuitorilor din Abram, în număr de 71, li s-a acordat, în funcție de pământul pe care îl aveau, 10 câble și o vică de cereale²⁶³.

În anul 1860 l-am întâlnit și pe șeful fundației, Reviozky Menyhért, iar în caseria fundației erau, în același an, 2758 fl și 85 $\frac{3}{4}$ cr. Împrumuturi au fost făcute masiv și-n această perioadă. Au fost creditate mai multe persoane fizice dar și instituții precum Biserica reformată din Diosig sau Circumscripția financiară cezaro – regească din Diosig cu o dobândă de 5%²⁶⁴. Au mai fost creditați, pe parcursul anilor 1864 – 1865, Kún Sára, care la 29 martie 1864, solicită un ajutor de 150 de florini pentru moartea a trei dintre cornutele sale, Tórk Ferencz din Diosig, care la 1865 a primit 160 de florini pentru pagubele provocate de un incendiu în gospodăria sa, Nagy József și Farkas János, ambii din Diosig, care primiseră 40 de florini pentru moartea unor animale, Bende Ágnes din Diosig a împrumutat 20 de florini pentru reparații la casa personală, Futó Zsuzsi, Tórk Bálint și Kun Ferencz, toți trei din Diosig, au luat credit de 45 de florini pentru moartea unor animale, Várdai János, funcționar al statului, primise cinci florini ajutor, Erdei István din Hosszupályi 15 florini pentru decesul unor animale bolnave, Kiss János din Hosszupályi asemenea ca cel dinainte²⁶⁵.

Dar și în anul 1867, deci după desființarea oficială a relațiilor feudale, foștii iobagi ai lui Zichy Ferencz au continuat să solicite ajutor de la fundație pentru diferite pagube în ceea ce privește moartea unor animale²⁶⁶. Iată, deci doar o parte a activității acestei fundații și cum a funcționat ea într-un context politic, economic și juridic destul de caduc dat mai ales de modificările majore care avuseseră loc chiar în perioada aceea²⁶⁷.

Chiar dacă, unele curente europene au pus în circulație unele principii de filosofie politică și economică absolut noi, în general, lumea rurală domeniială nu a înregistrat schimbări structurale importante și, cel mai sigur, nici măcar nu a înțeles sistemul economic care trebuia să se constituie. Astfel că, locuitorii erau legați, aproape în mod natural, de domeniu care le oferea siguranța viitorului. În 1888, cel mai puternic din Diosig, din punct de vedere al proprietății, rămânea tot Zichy Ferencz, care avea trei cârciume și două ferme. Numărul de case s-a ridicat la 983 iar suprafața totală de pământ era calculată la 13121 holde(h) și 413 stânjeni pătrați (stp) din care 7728 h, 1066

²⁶² *Ibidem*

²⁶³ *Ibidem*

²⁶⁴ *Ibidem*, dos. 2, nenumărat

²⁶⁵ *Ibidem*

²⁶⁶ *Ibidem*

²⁶⁷ Ne referim la anul revoluționar 1848 cu toată problematica nouă adusă dar și la constituirea dualismului austro - ungar

stp pământ arabil, 62 h, 267 stp grădini, 1205 h, 970 stp livezi, 664 h, 1584 stp vii, 1650 h, 19 stp pășuni, 633 h, 827 stp păduri, 323 h, 647 stp trestie, 159 h, 1541 stp terenuri comunitare și 454 h, 1033 stp erau scutite de la plata impozitului²⁶⁸. Și Săcuieniul, la 15 aprilie 1889, avea o suprafață de pământ de 9081 h, 805 stp din care 4048, 446 arabil, 148, 142 grădini, 1137, 9 livezi, 714, 848 vii, 534, 209 pășuni, 1313, 296 păduri, 529, 561 trestie, 115, 373, proprietatea comunității, 433, 1577 erau terenuri scutite de plata impozitului²⁶⁹.

Începutul secolului XX a dat mari lovituri proprietății feudale slăbind simțitor forța economică a marilor proprietari de pământ. Anii de război dar și actul de la 1 decembrie 1918 au furnizat nobililor, proprietari de pământ încă, un oarecare sentiment de instabilitate. La nivelul întregului comitat Bihor, lupta pentru pământ s-a transformat într-un deziderat general. Pe fondul acestei exaltări au luat naștere diferite organizații politice locale care afirmău ideea expropriării moșilor și împărțirea acestora printre țărani²⁷⁰. Astfel, s-a ajuns la reforma agrară din 1921. În aceste condiții ostile, marii proprietari de pământ au încercat să se mențină și să se adapteze la fondul legislației agrare. Edmund Zichy a vândut, în pragul elaborării reformei agrare, mai multe proprietăți din hotarul localităților Bănlaca, Cacuciul Mare, Gheghie, Groși, Șuncuiș, Zece Hotare și Vad, pământ care a fost, apoi, trecut prin mai multe filiere și tot nu a ajuns în mâna țăranilor. Așa s-a întâmplat și în Săcuieni, în noiembrie 1918, când Ladislau Toth a vândut 31 de iugăre și 510 stp. unui număr de 51 de săteni, cu suprapreț, pământ care, apoi, a fost scutit de expropriere pe motiv că era cultivat doar de proprietarul singur²⁷¹.

Moșia lui Iosif Stubenberg, în suprafață de peste 1200 de iugăre, a fost scutită de expropriere pe motiv că ar fi alcătuită din zone inundabile, pe care, în termen de 10 ani, moșierul se angaja să realizeze îmbunătățiri funciare²⁷². Dar, reprezentanții țăranilor din Cherechiu și Săcuieni au solicitat, prin avocatul lor, Petre Popovici din Vașcău, Judecătoriei de ocol rural Săcuieni, exproprierea moșiei contelui Stubenberg pe motiv că acesta încearcă să se sustragă de la prevederile legii. Astfel, în vara lui 1936 a început un proces, la judecătoria anterior menționată, care s-a încheiat în 15 februarie 1938 printr-un recurs la tribunal care a dat soluție favorabilă moșierului²⁷³. Trebuie să menționăm că, în anul 1937, producția domeniului era de 2301 kg/ha grâu, 2260 kg/ha orz de toamnă, 1885 kg/ha ovăz, 1880 kg/ha orzoaică, 2120 kg/ha secară iar cultivarea bumbacului s-a încercat fără reușită, datorită timpului nefavorabil. Folosirea pământului se făcea după reguli și nu la întâmplare iar, în acest sens, stăpânul de pământ a ales sistemul agricol *Norfolk*,

²⁶⁸ D.J.B.A.N., fond O.R.P.O.T. – *Registre cadastrale*, dos. 133, fasc. i, f. 1 – 25 și fasc. h, f. 1 – 2

²⁶⁹ *Ibidem*, dos. 292, f. 1 – 2

²⁷⁰ Blaga Mihoc, *Reforma agrară din 1921. O istorie a agriculturii în județul Bihor (1918 - 1940)*, Oradea, 1994, p. 10

²⁷¹ *Ibidem*, p. 21

²⁷² *Ibidem*, p. 22

²⁷³ *Ibidem*, pp. 50 – 51

utilizând rotațiunea pe șase ani. În primul an se cultiva prășitoare, în al doilea cereale de primăvară, în al treilea trifoi sau furaj, apoi grâu, leguminoase și iarăși grâu, orz de toamnă sau secară²⁷⁴. Dar, la 7 decembrie 1938, țăranii au deschis o nouă acțiune la Curtea de Apel și au obținut succes, astfel s-au expropriat aproximativ 1000 de iugăre din cele peste 1800 de câte fusese scutit moșierul de la exproprierea inițială²⁷⁵. Dar, Stubenberg a făcut din nou apel la Curtea de Casație din București, la 21 iunie 1939, însă hotărârea nu a fost modificată. Totuși, la 12 ianuarie 1940, Stubenberg comunica către Camera de agricultură a județului Bihor inventarul proprietății sale din Săcuieni, la dispoziția Ministerului Agriculturii și Domeniilor și a Marelui Stat Major, cerând nemobilizarea personalului său deoarece lipsa acestuia ar face imposibilă administrarea moșiei²⁷⁶. Astfel, acesta deținea patru ferme cu o suprafață totală de 2322 hectare și 35 de ari pământ arabil, patru corpuri de pădure, inclusiv două parcuri de vânătoare, în suprafață de 1216, 28 ha., o crescătorie de fazani care producea, anual, 2000 de fazani, o herghelie cu 48 de cai de rasă engleză, mai multe pepiniere și livezi de pomi fructiferi, o seră cu flori, crescătoria și îngrășătoria de porci cu 2229 de bucăți, oierie cu 1845 de bucăți, 116 cai de tracțiune, 382 de bovine, patru garnituri de mașini de treierat, două garnituri de tractoare și alte mașini agricole, un atelier mecanic, două ateliere de fierărie și două ateliere de rotărie²⁷⁷.

Și în Diosig, ca urmare a trasării granițelor între România și Ungaria, organele de împrumut expropriat de la Zichy Teodor, din cele 5349 iugăre și 1299 stp, 5214, 77 iugăre, au stabilit ca 5228, 609 iugăre rămân în România iar 121, 690 intrau la Ungaria, marele moșier rămânând, în final, cu doar 14, 532 iugăre²⁷⁸. În realitate, în urma hotărârii Comitetului agrar din 20 februarie 1928, moșierul a rămas, totuși, cu suprafața de 598, 973 iugăre. De fapt, inițial, Zichy Teodor a încercat să se sustragă exproprierii prin vinderea unor suprafețe de teren întinse notarului din Beiuș dar Comisia de ocol din Diosig a expropriat suprafața respectivă constatând neregulile care s-au săvârșit²⁷⁹.

Apariția Dictatului de la Viena a blocat, parțial, aplicarea reformei agrare pentru că teritoriul despre care discutăm a intrat în componența Statului hortist. Ulterior, declanșarea celui de-al doilea război mondial a periclitat foarte mult echilibrul economic al zonei. Dar cea mai mare lovitură a fost primită la finele războiului, respectiv în momentul în care s-a instaurat puterea comunistă. Aceasta a atentat la cele mai elementare reguli de proprietate și a pus în pericol întreg sistemul moșieresc sau ceea ce mai rămăsese din el. Pe cale de consecință, idiosincraziile sau aversiunea comunismului față de proprietate s-au arătat chiar de la început, aceasta desființând nu numai proprietatea moșierilor ci a oamenilor de rând, care au fost înregimentați în rândul acestora.

²⁷⁴ D.J.B.A.N., fond D.c.S., dos. 266 nenumărat

²⁷⁵ Blaga Mihoc, *op. cit.*, p. 52

²⁷⁶ D.J.B.A.N., fond D.c.S., dos. 266 nenumărat

²⁷⁷ *Ibidem*

²⁷⁸ Blaga Mihoc, *op. cit.*, p. 115

²⁷⁹ *Ibidem*, p. 118

Astfel, denumirea de moșier a căpătat un sens nou pentru că și țărani care dețineau trei sau patru hectare de arabil au fost expropriați forțat și chiar persecutați politic. În aceste condiții, între anii 1947 – 1948, s-a întocmit evidența împrumuturilor cu locuri de casă din averea contelui Stubenberg²⁸⁰ dar și evidența bunurilor expropriate de la moșieri²⁸¹, perioadă în care a fost pierdut și castelul de la Săcuieni, respectiv reședința familiei, prin *închirierea*²⁸² lui către Comisia aliată pentru supravegherea bunurilor inamice²⁸³.

În aceste condiții politice nefavorabile în care familia Stubenberg și Zichy au pierdut practic toată proprietatea și libertatea de a mai face agricultură, ei au trebuit să dispară din această nouă arhitectură politico – filosofică care s-a dovedit atât de periculoasă. Dacă la 1940 familia Stubenberg a avut cinci moștenitori, astăzi nu se știe mai nimic despre aceștia, ei nerevendicând, după știința noastră, până în prezent, nimic din vechiul domeniu.

CONCLUZII

Dacă, în trecut, cercetările de istorie economică au pus în evidență, foarte bine, modalitatea de funcționare a unor mari domenii feudale ecleziastice și au analizat statutul iobagilor dar și a celorlalți funcționari oficiali, azi, din păcate, nu ne bucurăm, încă, de analize nuanțate, care să ofere o diversitate de opinii în problema societății economice feudale bihorene. Până azi, chiar și în lumea științifică, toate părerile sunt unitare mergând într-o singură direcție, val care a putut influența negativ nașterea unor noi viziuni. Dacă istoricul David Prodan, prin remarcabila sa muncă, a reușit să creeze o reprezentare istorică foarte solidă prin studiul multor documente de arhivă, el nu a reușit, totuși, să trăiască lumea iobagilor în mediul lor natural, în diversitatea și complexitatea lor ci, printr-o analiză unilaterală, ne-a oferit doar o parte a vieții feudale rurale pe care a văzut-o, aproape întotdeauna, doar dintr-un punct de vedere. Foarte aproape de istoricul nostru s-au situat și încercările de analiză ale altor cercetători, de astă dată din Bihor, care au păstrat ochii și spiritul lui Prodan pentru a realiza o radiografie a unui domeniu feudal.

În cadrul problematicei domeniiale din Bihor, așa cum am mai afirmat, domeniul ecleziastic nu putea fi comparat cu domeniul laic, dat fiind faptul că erau două realități diferite. Încă de la început menționăm faptul că domeniile Diosig – Săcuieni nu se integrează în realitate istorică pe care noi o cunoaștem deja prin eforturile altor cercetători. Chiar dacă statutul iobagului era egal, teoretic, în tot comitatul, sau dacă imaginea stăpânului de pământ era, în general, una negativă, considerat asupritor al supușilor săi, în realitate nu a fost chiar așa. În timp ce nobilul avea în responsabilitate toată comunitatea domeniială și toată administrarea unui domeniu iar oficialii erau responsabili

²⁸⁰ D.J.B.A.N., fond *Fostul ocol și regiune agricolă Valea lui Mihai*, III, dos. 15

²⁸¹ *Ibidem*, *Fostul ocol și regiune agricolă Săcuieni*, IV, dos. 7 și 8

²⁸² De fapt confiscarea lui

²⁸³ D.J.B.A.N., fond *Fostul ocol și regiune agricolă Săcuieni*, IV, dos. 14 și 16

cu aducerea la îndeplinire a unor sarcini birocratice, clare și precise, fiind mereu sub amenințarea eliberării din funcție și a pedepsei penale, iobagii aveau și ei statutul lor, proprietari de case și gospodării cu animale și grădini, posesori, prin rotație, ai unor pământuri foarte bune și întinse, și beneficiind, de multe ori de munificența nobilului.

Mare proprietar de domenii în Austria și om de stat, Dietrichstein Codefrid, în calitate de șef al Cămarei regale, și lucrând în mediul guvernamental de la Viena, posesor al unui sistem economico – filosofic avansat și relaxat, el nu a urmărit niciodată să obțină venituri domeniiale mari prin încălcarea unor cutume economice care ar fi deteriorat armonia comunităților sale. La fel s-a întâmplat și în cazul celorlalte familii nobiliare Sternberg, Saurau și Zichy, care au administrat nu numai un domeniu, adică un pământ cultivabil ci și o comunitate de oameni ale căror probleme au fost de multe ori împărtășite și soluționate de administrația domeniială. În cadrul domeniilor iobagul era un om liber, avea o suprafață de pământ considerabilă iar proprietatea lui a crescut în timp, ajungând să o depășească pe cea a nobililor armașiști. Oficialilor domeniiali nu li permitea nici o abatere de la respectarea întocmai a instrucțiunilor care porneau de la domeniu primind în schimb cazare și masă, salariu și scutire de la plata obligațiilor.

În momente dificile comunitatea domeniială a fost sprijinită prin înființarea unei fundații, de fapt o adevărată bancă, care a pus la dispoziția localităților capitalul domeniial lată, deci, un alt fel de a governa un domeniu, o lume rurală care-și cunoștea foarte bine statutul dar și atribuțiunile.

LE INFORMAZIONI CON CARATTERE STORICO É ETNOGRAFICO RIGUARDANDO GLI DEMANI NOBILIARI DIOSIG – SĂCUIENI

RIASSUNTO

Anzi, se abbiamo solito in qualsiasi misura, con dibattito di questi problematici da gli grandi scrittori din storia, zona Diosig – Sacuieni, non si inquadra in quello che noi conosciamo fino adesso.

La organizzazione moderna di questo domanio nobiliare, le relazione tra gli patroni di terra e gli servi della gleba, la situazione dagli ultimi, giustizia e l'economia feudale, l'atteggiamento dei nobili di qua, formando le premesse per l'esistenza di un altro tipo di feudalità solamente quello che noi conosciamo fin'ora.

ANEXE DOCUMENTARE

1

Eu, Ferdényi János de Kabalás – Patak, consilier regal și curtean, judecător al Tablei judiciare a nobilului comitat Bihor, plenipotențial al Ilustrisimului conte Sternberg Ádám și a fraților Excelenței Sale, purtătorul cheii de aur al Augustului nostru Împărat, Rege și Principe, aduc la cunoștința tuturor locuitorilor din orașele și din localitățile de pe domeniile Diosig și Săcuieni, din nobilul comitat Bihor:

Urmare a dispariției urmașilor pe linie bărbătească a Excelenței Sale contele Dietrichstein Ferentz Codefrid, primul cumpărător al domeniilor Diosig și Săcuieni, dreptul de proprietate asupra bunurilor acestuia se stabilește și pe linie feminină, după cum urmează:

1. O parte [a bunurilor n.n.] Excelenței Sale, Ilustrisimului conte Sternberg Ádám și celor două surori ale sale, Excelențele lor, contesa Sternberg Walburga, soția Ilustrisimului conte Salm Reifferscheid, domnișoarei contese Sternberg Aloysia și copiilor fetei Excelenței Sale, contele Dietrichstein Ferentz Codefrid, regretata contesă Dietrichstein Cristina.

2. Altă parte Excelențelor lor: fiul contelui Saurau Gábor – student, și domnișoarelor contese Saurau Marianna și Saurau Josepha, a căror mamă este Ilustrisima contesă Dietrichstein Marianna, care trăiește.

3. Succesorilor firești ai numitului student, care se găsesc sub tutela Excelenței Sale, Ilustrisimului conte Saurau Raymundus.

4. Soției purtătorului cheii de aur al Majestății Sale, care este fiica Excelenței Sale, regretatul conte Dietrichstein Boldisar. Acesta a fost fratele Excelențelor lor, contele Dietrichstein Leopold, Dietrichstein Nepomuk János și Dietrichstein Christina. Aceștia toți sunt copii mai sus amintitului – Excelența Sa, contele Dietrichstein Ferentz Codefrid, primul cumpărător al domeniilor Diosig și Săcuieni.

Pentru că Excelența Sa contele Dietrichstein Nepomuk János nu a fost căsătorit și a murit anul trecut, în data de 17 a lunii Sfântului Andrei 1783, a devenit operantă linia Excelenței Sale contele Sternberg iar din punct de vedere juridic l-a revenit proprietatea asupra domeniilor Diosig și Săcuieni. Prin urmare, le-am întabulat prin indiviziune, cu proprietate comună pe Excelențele lor: contele Saurau Gábor și contesele Saurau Marianna și Saurau Josepha fiind întocmite actele de proprietate legale în prezența lor.

Prin urmare, toți locuitorii și iobagii celor două domenii sunt obligați să-l recunoască ca stăpâni de pământ legali pe toți succesorii de ambele linii de familie și totodată să le dea cinstirea cuvenită.

Dat în castelul de la Săcuieni la 1784

Ferdényi János – plenipotențial și vicecomite al comitatului Bihor, jude nobiliar

Ádámus Varasdy – jurat al comitatului Bihor

Original, limba maghiară, dactilografiat, Direcția județeană Bihor a Arhivelor Naționale, fond *Domeniul contelui Stubenberg*, dos. 78, f. 38 – 39

Săcuieni, 17 noiembrie 1783

Actul de confirmare al testamentului contelui Dietrichstein János, eliberat de Ferdényi János, plenipotențiar al bunurilor acestuia rămase în Austria și în comitatul Bihor, jude suprem al comitatului Bihor. Semnează Ádámus Szacsvey, jurat al comitatului Bihor.

Prin prezenta facem cunoscut că toate bunurile mobile și imobile din Austria și cele situate în domeniile Diosig și Săcuieni, din comitatul Bihor, rămase în urma decesului excelenței sale contele Dietrichstein János, se transcriu pe numele rudeniei sale de sânge, ilustrissimul conte Sternberg Ádám și urmare acestora, l-au numit guvernator cu drepturi depline asupra acestor domenii. În consecință, inspectorul și ceilalți oficiali domeniali au fost confirmați pe funcțiile lor și sunt obligați să se subordoneze cu ascultare și supunere noului stăpân.

Original, limba maghiară, semnături *manu propria*, trei sigilii de ceară roșie, Direcția județeană Bihor a Arhivelor Naționale, fond Domeniul contelui Stubenberg, dos. 78, f. 37

3

Tabella

Statum modernum Incl[ty]: Dominii Dioszeg in Apertinentiar Extravillan: utpote Agris Falcastris Vineis, Sylvis, Pascuo relate ad Glases Glebar in Iugeris exhibens

Nomina	Capacitas suma in Iugeris							Suma apertinentiar extravillanar unius oppidi possessionis vel praedii
	Allocl[us] extravillani borthit[ur] a caulet	Agrorum	Semper falcabilium	Non semper falcabilium	Promontorii	Sylvae	Pascui	
Oppidum Dioszeg	11 6/8	3076 7/8	726 6/8	60 2/8	924 6/8	82	1/8	6633 1/8
Praedium Egyed	-	5493 3/8	1459 6/8	206 6/8	-	1038 3/8	41 5/8	8242
Praedium Sárköz	-	2129	10 7/8	132 6/8	-	106 6/8	9 3/8	2288 6/8
Possessio Kakad	4 8/2	205 2/8	75 3/8	1 5/8	-	1464 2/8	In sylva	1751
Possessio Vedres – Ábrány	-	778 7/8	344 2/8	11 4/8	38 5/8	542 6/8	200 3/8	1919 3/8
Portio possessio Felső – Ábrány	-	312 4/8	194 6/8	-	-	131 4/8	Comune cum composessor	638 6/8

meureus possessione Pocsaj	14 7/8	2935 5/8	377 2/8	133 1/8	-	122 7/8	562 2/8	4146
Prædii Gyapoly et Kerekgyház a	6 1/8	2051 2/8	766	279 2/8	-	250	1124 5/8	4477 2/8
Prædium Kasza	-	1083 2/8	313 6/8	194 2/8	-	-	93 1/8	1684 3/8
¼ et ultra possessione Hoszu – Pályi	48 1/8	2382	1740 5/8	138 4/8	-	3304 4/8	165 4/8	7779 4/8
¼ et prædii Kisfejenőb	-	1348 7/8	729 2/8	20 1/8	-	-	781 1/8	2879 4/8
Summa:	85 1/8	2180 0 7/8	6741 7/8	1078 2/8	963 3/8	7043 1/8	4726 6/8	42439 3/8

Original, Direcția județeană Bihor a Arhivelor Naționale, fond *Domeniul contelui Stubenberg*, dos. 72, f. 26

4

*Extractus summarius conscriptionis
Incltyi Dominii Dioszegiensis pro anno 1757*

		Oppidum Dioszeg cum nobilibus et extranieris	Possessio Pocsaj in rara medietate	Possessio Hoszu – Pályi in tribus quartalit atibus	Possessio Kakad	Possessio Vedres et Alsó Ábrány	Portio in Felső Ábrány
1. Domus apertinentiis	cum	447	71	70	73	53	15
2. Domus apertinentiis	sine	27	34	1	11	3	3
3. Hospites inquilinus	cum	528	116	73	95	63	18
4. Fily et fratres 16 annos		58	14	6	24	11	1
5. Boves jugales		290	54	94	76	66	10
6. Equi belerati		232	104	14	43	10	2
7. Vaccæ		207	80	56	90	47	15
8. Setigeri		116	38	63	99	72	11
9. Oves et capres		480	180	60	-	11	-
10. Apum alvearia		106	-	5	39	9	20
11. Vineas fossor		1327	30	6	13	56	36
12. Seminatura cubuli		654	142	147	158	79	18
Labores 12 dierum	13. Bovil es	1908	510	408	516	324	-
	14. Manu ales	3786	684	198	411	276	-

In paratis redemptio laborum	15. Florini	16	-	-	-	-	32
	16. Cr.	-	-	-	-	-	12
Solutio annae taxa	17. Fl.	959	172	108	149	101	29
	18. Cr.	-	30	-	-	-	-
Summa summarum	1: 795	4: 114	7: 495	10: 169	13: 3666	16: 12	
	2: 79	5: 590	8: 399	11: 1468	14: 5355	17: 1518	
	3: 947	6: 405	9: 731	12: 1198	15: 53	18: 30	

Original, Direcția județeană Bihor a Arhivelor Naționale, fond *Domeniul contelui Stubenberg*, dos. 69, f. 76 – 77

5

*Extractus summarius conscriptionis Oppidi Dioszeg,
Nobilium, Armalistarum et Extraneorum ibidem erga
Censum Dominalem Domos possidenaum
1760*

		Nobilium et extraneorum	Decurionatus					
			Primi	Secundi	Tertii	Quarti	Quinti	Sexti
1. Integra sessiones		53	98	68	54	96	66	71
2. Mediae sessiones		1	3	5	7	7	6	9
3. Inquilini		4	15	7	3	13	13	11
4. Filii et Fratres 16 anorum		3	19	11	6	3	8	3
5. Boves Jugales		24	72	70	40	36	16	20
6. Equis belerati		34	37	30	26	17	16	20
7. Vaccae		21	27	29	16	26	13	12
8. Oves et capres		100	165	-	-	-	-	-
9. Apum alvearia		13	27	23	5	35	-	13
10. Vineas fossor		172	204	230	165	182	153	218
11. Seminatura cubulorum		83	117	172	84	76	41	64
Labores	12. Boviles	32	550	400	348	256	100	140
	13. Manual es	140	964	628	538	1352	898	814
Redemptio 16 dierum	14 Florini	133	-	39	3	9	3	33
	15 Crăițari	12	-	36	24	24	24	-
Redemptio 34 dierum urbarialum	16 Florini	65	169	127	98	167	111	108
	17 Crăițari	6	33	4 ½	39	42	6	30

Taxa	18 Florini	53	93	71	57	99	66	63
Summa summarum	1: 506 2: 38 3: 56	4: 53 5: 278 6: 180	7: 144 8: 265 9: 116	10: 1324 11: 637 12: 1886	13: 13 14: 5334 222	15: - 16: 847	17: 40 18: 502	

Original, Direcția județeană Bihor a Arhivelor Naționale, fond *Domeniul contelui Stubenberg*, dos. 70, f. 72 – 73

6

*Extractus summarius conscriptionis totius
Incltyi Domini Dioszegiensis pro anno 1760*

		Oppidum Dioszeg cum nobilibus et extranieris	Pocsay in rara medietate	Hoszu Pályi	Kakad	Vedres Ábrány	Felső Ábrány
1. Integrae sessiones		506	100	82	76	53	22
2. Mediae sessiones		38	10	1	9	1	4
3. Inquilini		56	4	2	4	7	-
4. Filii et Fratres		53	18	19	22	12	6
5. Boves Jugales		278	74	106	86	48	20
6. Equi belerati		180	119	23	40	10	5
7. Vaccae		144	101	65	65	42	20
8. Oves et capres		265	200	-	15	8	17
9. Apum alvearia		116	-	5	17	4	3
10. Vineae fossor		1324	16	11	7	42	31
11. Seminatura cubulorum		637	176	145	146	75	21
Labores	12 Boviles	1886	744	558	704	400	-
	13 Manuales	5334	858	294	466	394	-
Redemptio 16 dierum	14 fl.	222	-	-	6	-	82
	15 cr.	-	-	-	48	-	48
Redemptio 34 dierum	16 fl.	847	187	106	139	89	-
	17 cr.	40 ½	45	30	3	15	-
18. Taxa fl.		502	105	55	76	48	24
Summa summa rum	1:839 2:63 3:73	4:130 5:612 6:377	7:437 8:505 9:145	10:1431 11:1200 12:4292	13:7346 14:311 15:36	16:1370 17:13 ½ 18:810	

Original, Direcția județeană Bihor a Arhivelor Naționale, fond *Domeniul contelui Stubenberg*, dos. 70, f. 74 – 75

***Extractus conscriptionis Oppidi Dioszeg,
Nobilium Armalistarum et Extraneorum
1765***

		Nobilium et extraneorum	D e c u r i o n a t u s					
			Primi	Secundi	Tertii	Quarti	Quinti	Sexti
1. Integra sessiones		56	95	61	68	83	78	83
2. Mediae sessiones		-	2	6	8	5	5	9
3. Inquilini		6	25	15	14	11	10	12
4. Filii et Fratres 16 anorum		10	15	18	16	6	11	7
5. Boves Jugales		20	82	60	38	30	38	8
6. Equis belerati		45	51	20	18	13	23	27
7. Vaccae		27	26	28	39	21	24	17
8. Oves et capres		85	191	10	20	20	-	-
9. Apum alvearia		20	4	28	3	8	6	-
10. Vineas fossor		233	176	204	202	195	204	242
11. Seminatura cubulorum		103	141	151	103	75	87	58
Labores	12. Boviles	32	650	344	262	176	214	166
	13. Manual es	104	886	730	878	1114	934	948
Redemptio 16 dierum	14 Florini	199	3	8	6	6	27	17
	15 Crăițari	24	24	30	48	48	12	-
Redemptio 34 dierum urbarialum	16 Florini	88	168	121	122	137	134	119
	17 Crăițari	42	31 ½	19 ½	10 ½	48	38	45
Taxa	18 Florini	55	90	65	73	82	77	72
Summa summarum	1:524	4:83	7:182	10:1456	13:	15: 6	17: 54	
	2:35	5: 276	8:326	11: 718	5594	16:	½	
	3:93	6: 197	9:69	12:1844	14:	892	18:514	
					269			

Original, Direcția județeană Bihor a Arhivelor Naționale, fond *Domeniul contelui Stubenberg*, dos. 71, f. 50 – 51

8

**Extractus summarius conscriptionis totius
Incltyi Domini Dioszegiensis pro anno 1765**

		Oppidum Dioszeg cum nobilibus et extranieris	Pocsay in rara medietate	Hoszu Pályi	Kakad	Vedres Ábrány	Felső Ábrány
1. Integrae sessiones		524	100	89	76	55	25
2. Mediae sessiones		33	13	5	18	8	6
3. Inquilini		93	3	5	9	2	2
4. Filii et Fratres		83	26	25	27	14	11
5. Boves Jugales		276	82	114	80	78	32
6. Equi belerati		197	136	41	93	2	1
7. Vaccae		182	108	63	90	42	24
8. Oves et capres		326	356	30	112	44	58
9. Apum alvearia		69	1	1	7	2	2
10. Vineae fossor		1456	32	-	126	53	59
11. Seminatura cubulorum		718	262	155	172	93	35
Labores	12 Boviles	1844	766	580	832	382	-
	13 Manuales	5594	876	268	438	374	-
Redemptio 16 dierum	14 fl.	269	-	-	6	4	98
	15. cr.	6	-	-	48	-	42
Redemptio 34 dierum	16 fl.	892	195	115	151	92	-
	17 cr.	54 ½	3	54	42	-	-
18. Taxa fl.		514	107	54	80	49	52
Summa summa rum	1:869	4:186	7:509	10:1626	13:7550	16:1446	
	2:71	5:662	8:926	11:1435	14:378	17:56	
	3:114	6:470	9:82	12:4404	15:36	18:856	

Original, Direcția județeană Bihor a Arhivelor Naționale, fond *Domeniul contelui Stubenberg*, dos. 71, f. 80 - 81